

ZARZĄD WOJEWÓDZTWA
MAŁOPOLSKIEGO

**Gospodarcze aspekty
rolnictwa
w Małopolsce**

Kraków 2012

Zespół autorski w składzie:

dr inż. Stanisław Flaga

dr inż. Wojciech Sroka

Opracowanie na podstawie pracy zbiorowej Inicjatywa na rzecz rozwoju rolnictwa organicznego w Małopolsce na lata 2012-2020:

Stanisław Flaga

Wojciech Sroka

Klaudia Kieljan

Tomasz Makowski

Andrzej Żwawa

Magdalena Dolińska

Marek Grabski

Gustaw Korta

Aneta Helak-Świechowska

Wojciech Bihun

Ewa Obara

Joanna Jakubowska-Łazęcka

Dominika Zareba

Rafał Serafin

Opracowano w Departamencie Środowiska, Rolnictwa i Geodezji UMWM przy współpracy Fundacji Partnerstwo dla Środowiska

Wydawca: **Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego**

Nakład: 500 egzemplarzy

Szanowni Państwo,

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa nakłada na władze samorządowe obowiązek kreowania rozwoju gospodarczego regionu.

Mam przyjemność zaprezentować Państwu ofertę programową „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*”. Dokument ten stanowiąc wynik studiów poświęconych problematyce wiejskiej określa średnioterminową wizję rozwoju rolnictwa w województwie i służy wdrażaniu Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego w części dotyczącej rolnictwa, jako składowej organizmu gospodarczego Małopolski.

Nadrzędnym celem opracowania jest sformułowanie priorytetów i rekomendacji do podejmowania bieżących działań, które służyć mają podniesieniu jakości merytorycznej wdrażanych na szczeblu województwa programów, a także wyzwoleniu aktywności w tworzeniu lokalnego systemu żywnościowego. Opracowanie bazuje na dokonanym przeglądzie oraz ocenie dotychczasowych rozwiązań, określa wyzwania stojące przed małopolską wsią, a także definiuje regionalne priorytety rozwojowe.

Dokument „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*” ujmuje najważniejsze przedsięwzięcia, których realizacja pozwoli na osiągnięcie poziomu konkurencyjności zbliżonego do innych regionów europejskich, o podobnej strukturze. Jednym z kierunków działania jest zwiększenie poziomu innowacyjności gospodarki regionalnej i wykorzystanie przewag komparatywnych. Istota tych przewag sprowadza się do specjalizacji w dostarczaniu tych dóbr/usług, których wytwarzanie wymaga względnie intensywnego wykorzystania czynnika będącego w nadmiarze (bądź czynnika, który w innych regionach jest w niedoborze). Takimi atutami są niewątpliwie unikatowe zasoby przyrodnicze i kulturowe (różnorodność biologiczna, bogactwo produktów regionalnych i tradycyjnych, występowanie tradycyjnych krajobrazów), a także wiedza, kwalifikacje i postawy przedsiębiorcze dające gwarancję realizacji korzyści produkcyjnych i konsumpcyjnych, przy niższych kosztach wytwarzania. I tak strukturę agrarną oraz formy gospodarowania w województwie małopolskim powszechnie uważaną za archaiczną i niewydolną należy rozumieć i wykorzystać jako przewagę komparatywną pozwalającą na rozwój krótkich łańcuchów produkcji i dystrybucji żywności, a w konsekwencji zwiększenie poziomu odporności na załamanie rynku, dywersyfikację działalności i utrzymanie bezpieczeństwa żywnościowego Małopolski.

Artykułowanie koncepcji uwzględniającej wymienione kwestie jest działaniem niezmiernie istotnym, które w przyszłości zadecyduje o konkurencyjności województwa małopolskiego na arenie krajowej i zagranicznej. Wierzę, że zaprezentowana oferta programowa będzie czynnikiem integrującym partnerów instytucjonalnych i lokalne społeczności dla jej realizacji.

Marek Sowa
Marszałek Województwa Małopolskiego

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	7
2. STRESZCZENIE DIAGNOZY STANU MAŁOPOLSKIEGO ROLNICTWA Z UWZGLĘDNIENIEM ZNACZENIA ŚRODKÓW PUBLICZNYCH W ROZWOJU WSI I ROLNICTWA	9
2.1. Analiza aktualnego stanu rolnictwa w regionie w oparciu o wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010	9
2.2. Ocena znaczenia środków publicznych w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich	15
3. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA ORAZ PODSTAWY I UWARUNKOWANIA PRAWNE OPRACOWANIA	25
4. CELE SZCZEGÓŁOWE I PRIORYTETY ROZWOJOWE	31
4.1. Aktywizacja gospodarcza terenów wiejskich poprzez tworzenie lokalnych rynków żywności – cel szczegółowy I	31
4.1.1. Wsparcie lokalnych rynków żywności oraz działania na rzecz krótkich kanałów dystrybucji	32
4.1.2. Wsparcie rozwoju grup producentów rolnych	34
4.2. Wsparcie i promocja rynku „produktów” wysokiej jakości – cel szczegółowy II	36
4.2.1. Kształtowanie rynku produktów wysokiej jakości oraz promocja tradycyjnej żywności lokalnej	37
4.2.2. Rozwój ekoturystyki jako szczególnego „produktu” małopolskiej wsi	39
4.3. Wsparcie tradycyjnych form gospodarowania w celu osiągnięcia przewag komparatywnych – cel szczegółowy III	42
4.3.1. Postęp biologiczny i ochrona bioróżnorodności	43
4.3.2. Wsparcie rozwoju i promocji rolnictwa ekologicznego	45
4.3.3. Wsparcie tradycyjnego pasterstwa	48
4.3.4. Wsparcie pszczelarstwa oraz gospodarki pasiecznej	50
4.3.5. Wsparcie rozwoju rybactwa śródlądowego	52
4.4. Kształtowanie struktury agrarnej oraz porządkowanie przestrzeni wiejskiej – cel szczegółowy IV	54
4.4.1. Wsparcie scalenia gruntów rolnych	55
4.4.2. Przeciwdziałanie utracie gruntów rolnych	56
4.4.3. Ochrona krajobrazu kulturowego	58
5. UWAGI KOŃCOWE	61
SPIS WYKRESÓW	63

1. WPROWADZENIE

Małopolska rozumiana, jako region wyodrębniony przez wspólne dziedzictwo historyczne oraz zbliżoną charakterystykę ekonomiczno-społeczną stanęła przed wielkim wyzwaniem, jakim są nieuniknione zmiany strukturalne i społeczne na wsi oraz dostosowanie rolnictwa do wyzwań XXI wieku. Jednocześnie powszechne jest przekonanie o znacznym potencjale, jaki kryje w sobie rolnictwo i wieś.

Podjęcie prac nad programem rozwoju obszarów wiejskich pn. „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” wynika z trwających obecnie prac nad uporządkowaniem regionalnych dokumentów strategicznych i potrzeby przygotowania propozycji działań, możliwych do realizacji w ramach Wspólnej Polityki Rolnej 2014–2020 oraz polityki regionalnej wspierającej rozwój obszarów wiejskich. Nadrzędnym celem opracowania jest sformułowanie priorytetów i rekomendacji do podejmowania bieżących działań, służących podniesieniu jakości merytorycznej wdrażanych programów na szczeblu województwa. Szczególnie istotne jest dokonanie przeglądu oraz oceny dotychczasowych rozwiązań i określenie wyzwań, jakie stoją przed małopolską wsią, a także zdefiniowanie regionalnych priorytetów rozwojowych.

Rolnictwo małopolskie, podobnie jak rolnictwo w innych regionach kraju, podlegało w ostatnim okresie ciągłym przemianom własnościowym i strukturalnym. Wyniki *Powszechnego Spisu Rolnego 2010* ukazały aktualny obraz struktury małopolskiego rolnictwa, a porównanie z danymi uzyskanymi w ramach *Powszechnego Spisu Rolnego 2002* pozwoliło określić zmiany, jakie dokonały się na przestrzeni ostatnich 8 lat. **Nawiązując do współczesnych tendencji w dziedzinie rolnictwa, a także ekologii i ochrony środowiska, jako preferowany typ gospodarowania na terenie Małopolski wskazano rozwój rolnictwa tradycyjnego.** Rolnictwo tradycyjne w rozważaniach naszych jest uosabiane z gospodarstwami rodzinnymi, drobnotowarowymi i ekstensywnymi, w których gospodarowanie oparte jest niemal wyłącznie o własną, rodzinną siłę roboczą. Gospodarstwa te podlegają pokoleniowemu dziedziczeniu, które wiąże się z przekazaniem nie tylko zasobów majątkowych (kapitału), ale także tradycji w zakresie technologii produkcji oraz różnorodnych aspektów kulturowych, związanych z pracą i życiem na wsi.

Dokument określa średnioterminową wizję rozwoju obszarów wiejskich oraz wskazuje działania, które pozwolą tę wizję przybliżyć. Pełni również rolę platformy koordynującej wsparcie kierowane w ramach poszczególnych polityk obszarów wiejskich, w celu możliwie maksymalnego zintegrowania lokalnych społeczności dla ich realizacji. **Uwzględnia także nowe kierunki reformy wspólnotowej polityki rozwoju obszarów wiejskich, a także założenia Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020.**

Ekstensywne oraz tradycyjne metody produkcji stosowane przez większość gospodarstw rodzinnych, warunkują zachowanie wielu gatunków roślin i zwierząt oraz specyficznych siedlisk, które stały się rzadkie lub przestały istnieć w regionach o intensywnym rolnictwie. Różnorodność biologiczna województwa małopolskiego należy do jednej z najbogatszych w kraju oraz Europie. **Dobry stan rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz wysokie walory przyrodnicze, stanowią istotny zasób gospodarczy i mogą być źródłem przewagi komparatywnej zarówno na rynku krajowym, jak i międzynarodowym.**

Opracowanie powinno być podstawą działalności koncepcyjnej władz województwa oraz punktem odniesienia w ocenie przebiegu realnych procesów gospodarczych i społecznych w regionie. **Ma ono za zadanie uruchomić dialog z partnerami instytucjonalnymi i społecznymi na temat pożądanych kierunków rozwoju wsi oraz rolnictwa.** Dialog ten, poza wzajemnym inspiro-

waniem się, powinien doprowadzić do pewnego *consensusu* opinii w sprawie kierunków rozwoju obszarów wiejskich, oceny uwarunkowań i możliwych do przyjęcia działań, będących pochodną przyjęcia takich, a nie innych opcji rozwojowych.

Poprzez pracę **Zespołu ds. Rolnictwa** i przy dużym zaangażowaniu eksperckim wskazano, na regionalne potrzeby wspierania Małopolski w projekcji średniookresowej tj. na lata 2012–2020. **Elementem istotnym, uzasadniającym potrzebę uwzględnienia treści zamieszczonych w tej części opracowania było założenie, że od roku 2014 nastąpi przynajmniej częściowa regionalizacja Wspólnej Polityki Rolnej, do której władze województwa muszą być przygotowane.** Powyższa projekcja jest więc materiałem wyjściowym dla szerszej dyskusji i być może opracowania oddzielnego studium. Należy jednak mieć na uwadze, że **zakładany horyzont czasowy 2012–2020 r. jest zapewne zbyt krótki dla realizacji wszystkich celów strategicznych w rolnictwie i na obszarach wiejskich.** Niemniej jednak, jest to z pewnością okres służący zoptymalizowaniu działań podejmowanych przez instytucje i organizacje działające na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa w Małopolsce.

Program koncentruje się na dziedzinach i zagadnieniach, w których istnieje możliwość **rzeczywistego oddziaływania samorządu województwa na przebieg procesów gospodarczych i społecznych.** Jest to obszar ograniczony, często pomijający problemy bardzo istotne dla przyszłości regionu, za które odpowiadają organy centralne lub terenowa administracja rządowa. W tej sytuacji rozwiązanie lub brak rozwiązania tych problemów musi być traktowane, jako zewnętrzne uwarunkowanie. Nie oznacza to jednak, że samorząd województwa jest zwolniony z odpowiedzialności zajmowania stanowiska i wyartykułowania rozwiązań, jakie dla regionu są pożądane.

2. STRESZCZENIE DIAGNOZY STANU MAŁOPOLSKIEGO ROLNICTWA Z UWZGLĘDNIENIEM ZNACZENIA ŚRODKÓW PUBLICZNYCH W ROZWOJU WSI I ROLNICTWA

2.1. Analiza aktualnego stanu rolnictwa w regionie w oparciu o wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Cechą charakterystyczną produkcji rolnej jest uzależnienie od warunków przyrodniczych, takich jak: jakość gleb, klimat, wysokość usytuowania pól uprawnych, nachylenie stoków itd. Największe zróżnicowanie warunków przyrodniczych produkcji rolnej, ale także części szeroko rozumianych warunków ekonomicznych dotyczy w Polsce województwa małopolskiego. Zróżnicowanie to decyduje o strukturze, intensywności, poziomie produkcji, jej kierunkach i tym samym musi być uwzględnione w planowanych działaniach. Konieczne jest więc, dokonanie analizy aktualnego stanu rozwoju oraz wskazanie największych problemów, a także zasygnalizowanie pożądanego kierunku rozwoju.

Struktura obszarowa oraz liczba gospodarstw

Struktura użytkowania ziemi w województwie małopolskim wykazuje duże podobieństwo do krajowej. Około 62 % powierzchni zajęte jest pod użytki rolne, lasy stanowią 28,7%, a pozostałe grunty 9,3 %. Zarówno w Polsce, jak i Małopolsce zauważa się trend wzrostu udziału gruntów leśnych oraz pozostałych gruntów kosztem użytków rolnych.

Ze względu na liczbę gospodarstw rolnych województwo małopolskie zajmowało w 2010 r. pierwsze miejsce wśród wszystkich województw.

Według danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010 na terenie województwa funkcjonowały 283,3 tys. gospodarstw rolniczych, z czego 99,99 % stanowiły podmioty indywidualne. Wśród nich tylko 78,1% prowadziło produkcję rolniczą, a więc o 4,9 pkt. proc. mniej niż średnio w Polsce. W ponad połowie (56,7%) ogółu gospodarstw z działalnością rolniczą prowadzona była zarówno produkcja roślinna, jak i zwierzęca, w 42,0% – tylko produkcja roślinna, a w 1,3% – wyłącznie produkcja zwierzęca.

W porównaniu z rokiem 2002 zaszły duże zmiany (spadek liczby gospodarstw) dotyczące liczby gospodarstw posiadających inwentarz żywy. Były one widoczne przede wszystkim w małych gospodarstwach dwuzawodowych, a rezygnacja z produkcji zwierzęcej wynikała z jednej strony ze stosunkowo dużej uciążliwości w prowadzeniu tego działu, a z drugiej z obciążenia rolników obowiązkiem rejestracji zwierząt oraz koniecznością zachowywania zasad wzajemnej zgodności. W powszechnej opinii samych rolników przyczyn zaniechania produkcji należy szukać przede wszystkim w niskiej opłacalności pracy w gospodarstwie rolnym. Obserwowane w latach 2002–2010 w województwie małopolskim relatywne zwiększenie liczby gospodarstw prowadzących wyłącznie produkcję roślinną (12,2%) odpowiada trendom ogólnokrajowym. Część gospodarstw chcąc otrzymywać płatności obszarowe (oficjalnie) nie zaprzestała swojej działalności, często poprzestając na utrzymywaniu użytków zielonych. Należy, jednak podkreślić, iż aby grunty

te mogły w pełni zachować swoje funkcje rolnicze powinny być wydzierżawiane i wykorzystywane w produkcji zwierzęcej, gdyż zbyt rzadkie ich wykaszanie powoduje przysuwanie się granicy leśnej oraz zarastanie cennych przyrodniczo łąk i pastwisk. Jest to widoczne szczególnie w południowej części województwa.

W roku 2010 średnia powierzchnia użytków rolnych, objętych dopłatami bezpośrednimi wynosiła 3,8 ha i była ponad dwukrotnie niższa niż w Polsce. Średnia wielkość użytków rolnych gospodarstwa rolnego według danych Głównego Urzędu Statystycznego wynosiła w 2010 roku 2,3 ha, a gospodarstw prowadzących działalność rolniczą 2,8 ha. Zanotowano więc bardzo niewielki wzrost średniej powierzchni gospodarstw.

Tradycyjnie i historycznie małopolskie rolnictwo charakteryzuje się największą liczbą drobnych gospodarstw rolnych, o powierzchni użytków rolnych poniżej 1 ha. Także w roku 2010 wśród gospodarstw rolniczych najmniejsze jednostki stanowiły 42,8%. Warto również zauważyć, że wśród gospodarstw najmniejszych jedynie 58,3% stanowiły te, które prowadziły w 2010 r. działalność rolniczą. **Należy więc podkreślić, iż około 50 tys. podmiotów tylko formalnie zaliczane jest do gospodarstw rolniczych.** Do takiej sytuacji doprowadziły posunięte do absurdu podziały rodzinne. Większość z tych gospodarstw nie posiada już zabudowań gospodarczych, a ziemia wydzierżawiana jest sąsiadom, bądź pozostawiana odłogiem w nadziei przekształcenia jej w przyszłości na grunty budowlane. **W jednostkach o powierzchni użytków rolnych większej niż 1 ha odsetek ten był znacznie większy i wynosił 92,8%.** Gospodarstwa najmniejsze obszarowo (0–1 ha UR) mimo znacznej ich liczby dysponowały również niewielkim arealem użytków rolnych tj. 43,8 tys. ha.

Przedstawione charakterystyki wskazują, iż małopolskie rolnictwo cechuje niekorzystna struktura obszarowa. Co więcej struktura ta ma nadal charakter stagnacyjny. **Na tym tle nasuwa się pytanie: w którym kierunku powinna zmierzać poprawa struktury obszarowej w Małopolsce?** Problem wadliwej struktury agrarnej Małopolski ściśle wiąże się z żywotnością ekonomiczną tutejszych gospodarstw. W 2007 roku około 86% z ponad 283 tys. gospodarstw charakteryzowało się wielkością ekonomiczną nie przekraczającą 2 ESU. **Zdaniem ekspertów z Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej gospodarstwa o wielkości do 8 ESU należy uznać za niekonkurencyjne w ramach unijnego rynku rolnego.**

Produkcja roślinna

Produkcja roślinna jest podstawowym działem produkcji rolniczej. Stanowi jedyne odnawialne źródło żywnościowych i nieżywnościowych surowców rolniczych. O sytuacji produkcji roślinnej w danym regionie, czy jednostce produkcyjnej, decyduje struktura zasiewów, poziom intensywności oraz uzyskiwane plony.

Według wyników *Powszechnego Spisu Rolnego 2010* ogólna powierzchnia zasiewów w województwie małopolskim wyniosła 306,7 tys. ha i w porównaniu z 2002 r. zmniejszyła się o 76,6 tys. ha, tj. o 20,0%. W stosunku do wyników *Powszechnego Spisu Rolnego* w 2002 r. zmniejszyła się powierzchnia upraw ziemniaków o 43,4%, roślin pastewnych o 23,4%, a zbóż ogółem o 19,1%. **Zwiększyła się natomiast** powierzchnia upraw roślin przemysłowych (o 71,3%), strączkowych jadalnych (o 14,8%) oraz pozostałych upraw (o 18,0%). W kraju odnotowano podobne tendencje, chociaż o nieco innym natężeniu.

Jednym z istotniejszych działów małopolskiego rolnictwa jest ogrodnictwo. Jego silną pozycję gospodarczą i społeczną wyznacza udział produkcji towarowej w efektach produkcji jako całości, a zwłaszcza w dziale produkcji roślinnej. **Małopolska jest jednym z największych producentów warzyw i owoców w Polsce.** Gospodarstwa sadownicze i warzywnicze należą bez wątpienia do grupy przodujących producentów, którzy swoją pozycję na rynku lokalnym i krajowym wypracowali bazując na wiedzy i tradycji.

Duże uzależnienie produkcji sadowniczej od warunków klimatycznych sprawia, iż rozwinęło się ono bardzo intensywnie tylko w kilkunastu gminach Małopolski. Niestety, mimo że minęło już ponad 20 lat od momentu rozpoczęcia transformacji gospodarczej, **system zbytu owoców w województwie małopolskim nadal nie działa właściwie.** Małopolscy producenci owoców bardzo niechętnie zrzeczają się w celu stworzenia zorganizowanych kanałów dystrybucji, przez co ponoszą wyższe koszty produkcji i transportu, jak też w większym stopniu są narażeni na fluktuacje cen.

Drugim bardzo ważnym działem obok sadownictwa jest produkcja warzywnicza. W roku 2009 powierzchnia upraw warzyw ogółem wynosiła 19,6 tys. ha, co stanowi 3,0% powierzchni UR. Na zdecydowanie największym areale ziemi tj. 4,4 tys. ha produkowano kapustę, na nieco mniejszym kalafior, a najmniejszy udział w strukturze upraw zajmowały pomidory. **Panujące w Małopolsce ogólne tendencje zmniejszania powierzchni upraw nie dotyczą warzywnictwa.** Sytuacja na rynku europejskim, w tym olbrzymia konkurencja i fluktuacja cen sprawiają, iż producenci sygnalizują problemy z uzyskiwaniem (satysfakcjonującej) opłacalności. Ponadto odbiorcy są zainteresowani zakupem dużych jednorodnych partii produktów, co stanowi problem dla wielu gospodarstw rolnych.

Produkcja zwierzęca

W rolnictwie krajów wysokorozwiniętych podstawowym źródłem dochodów jest produkcja zwierzęca, której w znacznym stopniu podporządkowana jest produkcja roślinna. Wynika to z rachunku ekonomicznego, gdyż produkty pochodzenia zwierzęcego są z reguły w większym stopniu przetwarzane i osiągają relatywnie wyższe ceny niż produkty pochodzenia roślinnego.

Według wyników *Powszechnego Spisu Rolnego* przeprowadzonego w roku 2010, w Małopolsce utrzymywane było około 200,3 tys. sztuk bydła, w tym około 111,4 tys. sztuk krów. **Oznacza to, iż w stosunku do roku 2002 pogłowie bydła zmniejszyło się o ponad 30%, a krów o prawie 40%.** Spadki pogłowia bydła odnotowano przede wszystkim w gospodarstwach najmniejszych, w których rolnicy całkowicie zrezygnowali z utrzymywania zwierząt. **Pogłowie owiec w 2010 roku liczyło 69,9 tys. sztuk** (spadek o około 16,5%), co stanowiło ponad 1/4 populacji owiec w Polsce. W przypadku pozostałych grup zwierząt, tj. trzody oraz koni spadki pogłowia sięgają ponad 30%.

Należy zatem podkreślić, iż produkcja zwierzęca w województwie małopolskim, pomimo wyraźnego ograniczania pogłowia zwierząt gospodarskich ma duże znaczenie dla gospodarstw rolnych stanowiąc ważne źródło dochodów. **Konieczne jest jednak podjęcie działań zapobiegających procesom wycofywania z produkcji zwierzęcej.**

Specyficzna struktura agrarna oraz warunki przyrodnicze w południowej części Polski, z reguły ograniczają produkcję rolniczą, w tym wybór kierunków produkcji, dobór gałęzi, a także poziom intensywności ocenianej w płaszczyźnie organizacyjnej i nakładczej.

Region Małopolski jest szczególnie predestynowany do rozwoju inwentarza trawożernego na bazie produkowanych i skarmianych na miejscu pasz objętościowych. Koncepcja rolnictwa zrównoważonego z reguły wiąże się z zmniejszeniem intensywności produkcji, jednak przy jednoczesnej intensyfikacji agrobiologicznej, wykorzystującej prawa przyrodnicze. **Szansą dla województwa małopolskiego jest więc wsparcie tradycyjnego chowu zwierząt gospodarskich, w tym również ras zachowawczych często utrzymywanych w gospodarstwach drobnotowarowych.**

Ponadto należy podjąć działania zmierzające do wypromowania produktów wytwarzanych w drobnych gospodarstwach i zapewnić im rynki zbytu. **Jednym ze sposobów zatrzymania niekorzystnych tendencji spadku pogłowia może być wyeksponowanie ich znaczenia w kulturze rolnej regionu i włączenia w ofertę ekoturystyczną województwa.** Dotyczy to m.in. tradycyjnych form wypasu zwierząt, w wyższych partiach gór.

Intensywność produkcji rolniczej oraz wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw rolnych

Rodzinny charakter rolnictwa małopolskiego przejawia się między innymi niskim stopniem specjalizacji, jak też niskim poziomem intensywności produkcji gospodarstw rolnych. **W województwie małopolskim począwszy od roku 2005 zużycie nawozów mineralnych systematycznie się zmniejszało, by w 2009 osiągnąć wielkość 62 kg NPK/ha UR, co jest wartością prawie dwukrotnie niższą niż średnio w Polsce.** Obecnie za ważny czynnik limitujący produkcję roślinną należy uznać kwaśny odczyn gleb. Niekorzystnym zjawiskiem jest zatem odnotowywany spadek wapnowania gleb, który wynika m.in. z zaniechania dotacji do nawozów wapniowych. **Średnio w województwie małopolskim zużywa się 6,9 kg nawozów wapniowych na 1 ha użytków rolnych, co jest wartością ponad czterokrotnie niższą niż w Polsce.**

Oceniając plonowanie zbóż zauważono, że wyniki produkcyjne w roku 2009 były wyższe niż w roku 2002. Okazuje się, iż zarówno w Małopolsce, jak i w skali krajowej w ostatnim dziesięcioleciu, mimo pewnych wahań wywołanych warunkami pogodowymi odnotowywano stałe wzrosty plonów. Przyczyn tego stanu rzeczy należy szukać w co najmniej dwóch zjawiskach, tj. częstszej (choć nie wystarczającej) wymianie materiału siewnego na bardziej produktywne odmiany oraz wycofywaniu z produkcji zbóż powierzchni charakteryzujących się słabymi warunkami przyrodniczymi (głównie na południu województwa), na których uzyskiwano bardzo niskie plony.

W roku 2002 w województwie małopolskim na 1 ha użytków rolnych wytwarzano mleko o wartości 828 zł, podczas gdy średnia dla Polski wynosiła 682 zł. Obecnie wskaźnik ten jest znacznie niższy i wynosi 532 zł. W okresie ostatnich 8 lat, przy korzystnych zmianach ogólnokrajowych, w rolnictwie małopolskim odnotowano gwałtowny spadek wartości produkcji. Wiąże się to z likwidacją małych mleczarni oraz wprowadzeniem bardzo rygorystycznych przepisów doty-

czących warunków zdrowotnych i sanitarnych chowu zwierząt. **Podobnie w przypadku wartości wytworzonego żywca rzeźnego wyniki gospodarstw małopolskich kształtują się na niższym poziomie niż średnio w Polsce.**

Urynkowanie małopolskiego rolnictwa

Integracja z Unią Europejską wpłynęła na wzrost skali wytwarzania i przyspieszyła procesy koncentracji produkcji, szczególnie rzepaku i buraków cukrowych oraz chowu bydła i krów mlecznych. Rozwój zarówno krajowego jak i małopolskiego rynku żywności i eksportu rolno-spożywczego wpłynął na przyspieszenie wzrostu produkcji rolnej. Nastąpiło przewyższenie wieloletniego zastoju w produkcji, której wartość w cenach stałych zwiększyła się o ok. 10–15%, przy dużym wzroście produkcji końcowej i towarowej. **Szczególnie pozytywnie należy ocenić wzrost produkcji towarowej, bowiem powiązania gospodarstw z rynkiem są obecnie warunkiem rozwoju, a nawet istnienia i funkcjonowania nowoczesnego podmiotu.**

W województwie małopolskim produkcja towarowa w przeliczeniu na hektar użytków rolnych w roku 2009 wynosiła 2 970 zł i była o około 10% niższa niż średnio w kraju. Wydaje się, iż jest to dość dobry wynik, jednak należy pamiętać, że gospodarstwa małopolskie są znacznie mniejsze niż średnio w kraju i wskaźnik ten w przeliczeniu na gospodarstwo rolne będzie bardzo niski.

Związki gospodarstw rolnych z otoczeniem rynkowym najczęściej rozpatrywane są przez pryzmat stopnia towarowości, tj. relacji wartości produkcji towarowej do produkcji końcowej. Im wyższy stopień towarowości tym silniejsze na ogół związki z rynkiem, a mniejsze znaczenie samozaopatrzenia i nakładów własnych w produkcji rolnej.

W roku 2009 w Małopolsce produkcja towarowa stanowiła około 86,4% produkcji końcowej i relacja ta była znacznie wyższa niż w roku 2002. Świadczy to o zwiększeniu zakresu kontaktów rynkowych gospodarstw rolnych i tym samym zmniejszeniu samozaopatrzenia, jak również o koncentracji produkcji towarowej.

Niemniej jednak, wyniki te generują przede wszystkim gospodarstwa większe obszarowo. **Większość drobnych gospodarstw rolnych praktycznie nie uczestniczy w wymianie rynkowej.** Wynika to z małej skali produkcji, a także bardzo niskich cen skupu produktów rolnych. Dużą część nadwyżki przejmują pośrednicy, którzy po skupie większych partii produktów uzyskują wyższe ceny oraz mają dostęp do szerszych rynków.

Pracujący w rolnictwie

Urozmaicone warunki środowiska przyrodniczego, a także zaszczości historyczne i kulturowe województwa małopolskiego do tej pory decydują o aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej. Wpływa to negatywnie na kształtowanie racjonalności ekonomicznej rolnictwa rodzinnego.

W województwie małopolskim w 2010 roku w gospodarstwach rolnych pracowało łącznie 270 tys. osób, z czego 222,3 tys. osób pracowało wyłącznie we własnym gospodarstwie rolnym. **Po przeliczeniu osób zatrudnionych w rolnictwie na 100 ha UR okazuje się, że wskaźniki dla województwa małopolskiego są ponad dwukrotnie wyższe niż średnio w Polsce.**

Parametry takie, jak liczba pracujących w rolnictwie, ich udział w ogóle pracujących i relacja do zasobów ziemi sytuują rolnictwo małopolskie wśród regionów, w których problem nadmiaru zatrudnionych w rolnictwie pozostaje nadal do rozwiązania. W ostatnich latach nie obserwuje się istotnego ubytku zatrudnionych. Doświadczenia krajów Europy zachodniej wskazują jednak, iż ukształtowanie racjonalnego poziomu zatrudnienia w rolnictwie nie jest możliwe ani pożądane przez wprowadzanie rewolucyjnych rozwiązań.

Wydaje się, iż jednym ze sposobów łagodzenia negatywnych skutków przeludnienia agrarnego jest promowanie rozwoju bardziej pracochłonnych działalności lub „przejście” na ekologiczne sposoby gospodarowania. Ogromną szansę widzi się przede wszystkim w wielofunkcyjności gospodarstw (dywersyfikacja w kierunku działalności pozarolniczych, np. ekoturystyka, winiarstwo) oraz świadczeniu (przez gospodarstwa) usług kulturowych i środowiskowych poprzez rozwój tradycyjnych form gospodarki rolnej.

Obecnie młodzi ludzie rzadko, ale za to bardzo świadomie wybierają zawód rolnika, co w perspektywie następných 10–20 lat przyczyni się do poprawy wskaźników zatrudnienia. Stosunkowo wysoki wiek kierowników gospodarstw sugeruje, iż osoby te w następnych latach będą przekazywać gospodarstwa zstępnym. **Młode pokolenie ukształtowane w dużym stopniu w warunkach gospodarki rynkowej, może wnieść szereg istotnych i pozytywnych zmian do działań na rzecz modernizacji gospodarstw rolnych**, gdyż oprócz względnie lepszej adaptacji do nowej rzeczywistości ekonomicznej, młode osoby posiadają na ogół odpowiednie kwalifikacje.

Wyposażenie gospodarstw rolnych w maszyny i urządzenia

W porównaniu do 2002 r. w województwie małopolskim w 2010 r. odnotowano wzrost liczby wybranych maszyn rolniczych, tj.: kombajnów zbożowych, ziemniaczanych, buraczanych, silosokombajnów oraz opryskiwaczy polowych i sadowniczych. **Z jednej strony trend ten należy ocenić bardzo pozytywnie, gdyż lepsze wyposażenie gospodarstw będzie się przekładać na ich wyniki ekonomiczne, jednak w sytuacji, gdy mamy do czynienia ze spadkiem liczby gospodarstw oraz powierzchni użytków rolnych może dojść do przeinwestowania gospodarstw.** Dotyczy to szczególnie zakupu wysokowydajnych ciągników rolniczych i innych maszyn, które nie są w pełni wykorzystywane.

Wydaje się, że środki publiczne powinny być w większym stopniu wydatkowane na modernizację infrastruktury gospodarstw (szczególnie w przypadku podmiotów zwierzęcych) oraz przyczyniać się do podnoszenia jakości wytwarzanych produktów.

Podsumowanie

Oceniając sytuację rolnictwa w województwie małopolskim należy podkreślić, iż podstawowe charakterystyki stawiają ten region na gorszej pozycji konkurencyjnej w stosunku do innych części Polski. Zasadniczą przeszkodą w prowadzeniu produkcji rolnej jest wadliwa struktura agrarna. Należy jednak podkreślić, że w rozważaniach nad rozwojem współczesnego rolnictwa coraz częściej eksponuje się fakt, że pełni ono niezwykle istotne usługi środowiskowe. **W województwie małopolskim należy więc tworzyć warunki zarówno dla rozwoju podmiotów efektywnych, zdolnych do konkurencji na rynkach produktów masowych, jak też gospodarstw o funkcjach usługowych na rzecz środowiska.**

Szczególnie istotne wydaje się również ograniczenie dalszej niekontrolowanej parcelacji ziemi rolniczej poprzez ustanawianie bardziej rygorystycznego prawa miejscowego w planach zagospodarowania przestrzennego. Pilne jest także stworzenie mechanizmów stopniowego zwiększania powierzchni odsetka gospodarstw rozwojowych (poprzez usankcjonowanie sprzedaży ziemi rolniczej rolnikom i/lub formalnie zawierane wieloletnie dzierżawy).

Dobłą receptą na wadliwą strukturę agrarną może być efektywniejszy system zachęt do zrzeszania się rolników posiadających małe gospodarstwa. Wbrew zakorzenionej w mentalności małopolskiego rolnika niechęci do wszelkich form kolektywizacji, integracja pozioma może stanowić kluczową kwestię w zakresie przetrwania i rozwoju małych gospodarstw rolnych.

Istniejące w Małopolsce uwarunkowania demograficzne i przyrodniczo-geograficzne sprawiły, że w strukturze agrarnej tutejszego rolnictwa przeważają i przeważać będą podmioty drobnotowarowe.

Dobrym rozwiązaniem dla podmiotów dorobnotowarowych jest specjalizacja w wytwarzaniu produktów żywnościowych wysokiej jakości z wykorzystaniem tradycyjnych receptur i metod przyjaznych dla środowiska. Konieczne zatem jest wykreowanie popytu na takie produkty oraz stworzenie miejsc, gdzie będzie można je nabyć z zachowaniem zasady skracania łańcucha dystrybucji. Dzięki temu mogą zostać zachowane bardzo ważne z punktu widzenia ogólnospołecznego walory krajobrazowe i kulturowe oraz powstawać atrakcyjne miejsca rekreacji i wypoczynku. Zróżnicowane gatunkowo uprawy, odmoty, miedze kształtują tradycyjny krajobraz, który trudno jest odnaleźć we współczesnym rolnictwie, zwłaszcza Europy Zachodniej. Ponadto działania takie przyczyniają się do wykreowania nowych miejsc pracy w szeroko rozumianym agrobiznesie.

2.2. Ocena znaczenia środków publicznych w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

Instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej są pogrupowane w dwa filary: I filar tworzą środki polityki rynkowo-cenowej, do instrumentów II filara, (rozwijanego od 1999 roku w starych krajach UE), należą środki polityki strukturalnej i społecznej. Biorąc pod uwagę wysokość środków pomocowych zasilających gospodarstwa rolne za najważniejszy instrument filara I należy uznać dopłaty bezpośrednie, natomiast w drugim filarze **największe znaczenie odgrywają działania realizowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013.**

Niniejsza analiza ma na celu wskazanie najistotniejszych działań z punktu widzenia interesów gospodarstw drobnotowarowych, a na jej podstawie w dalszej części opracowania wskazano działania, jakie należy podjąć w celu zwiększenia absorpcji środków, a szczególnie zwiększenia efektywności ich wydatkowania z uwzględnieniem efektów zewnętrznych.

Płatności obszarowe - ocena znaczenia instrumentu dla małopolskich gospodarstw

Wadliwa struktura małopolskiego rolnictwa, w tym rozdrobnienie działek rolnych oraz problemy nieuregulowanych stosunków własnościowych znacznie utrudniają aplikację o środki finansowe w ramach płatności obszarowych i kreują znaczne koszty instytucjonalne. Mimo dość korzystnych zapisów dotyczących minimalnej wielkości działki rolnej (10 arów) część użytkowników gospodarstw nie spełnia tych kryteriów.

W województwie małopolskim w 2010 roku dopłatami bezpośrednimi było objęte około 484,4 tys. ha, co stanowi około 75% ogólnej powierzchni UR. Jest to bardzo niski wskaźnik, gdyż średnio w Polsce dopłatami objęte jest ponad 90% ogółu użytków rolnych.

Z uwagi na charakter małopolskiego rolnictwa, wydaje się, iż **jednym ze sposobów zwiększenia transferów środków finansowych w ramach płatności bezpośrednich będzie propagowanie dzierżawy rolniczej, a także działań zmierzających do uregulowania stosunków własnościowych.** Z uwagi na bardzo niską powierzchnię gospodarstw rolnych w województwie małopolskim przeciętna wartość wydanej decyzji o płatnościach obszarowych była prawie trzykrotnie niższa niż średnio w Polsce.

W roku 2004 osoba aplikująca o płatności bezpośrednie w województwie małopolskim otrzymywała średnio 1 699 zł, a w roku 2010 już 3 200 zł.

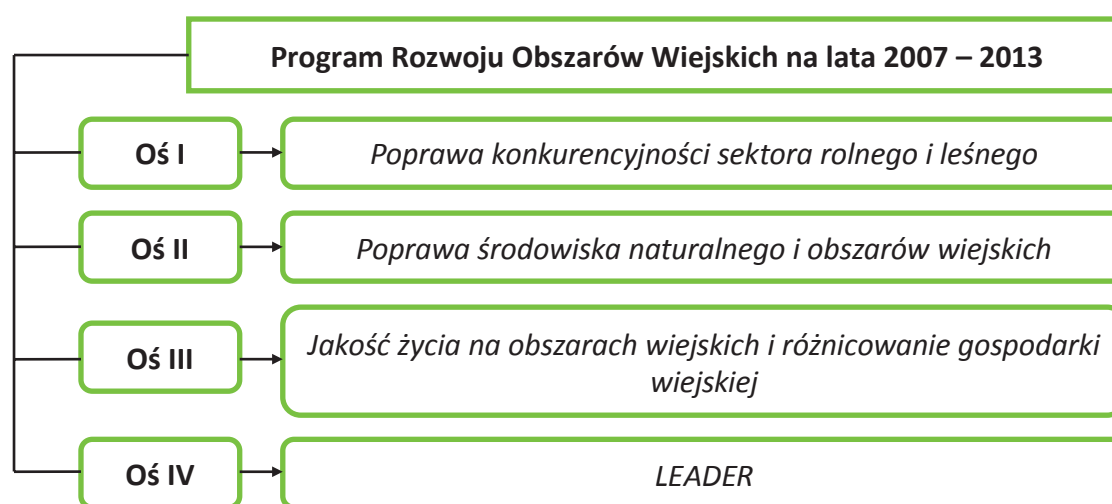
Znaczenie płatności bezpośrednich dla kształtowania dochodów gospodarstw małopolskich było mniejsze niż średnio w Polsce. Niemniej jednak w opinii rolników stanowią one bardzo ważny składnik dochodów rodzin rolniczych, gdyż rekompensują duże zwwyżki cen środków produkcji.

Wdrażany system płatności obszarowych nie jest pozbawiony wielu słabości, jednak z uwagi, iż w przyszłej perspektywie finansowej będzie on gruntownie zmieniony Autorzy celowo pominęli ten obszar. Niemniej jednak środowisko akademickie oraz samorządowe aktywnie uczestniczy w pracach nad nowym systemem wsparcia czyniąc starania w celu zabezpieczenia dochodów gospodarstw drobnotowarowych z uwzględnieniem dostarczania przez nie usług środowiskowych.

Analiza i ocena wykorzystania środków publicznych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013

Duże zróżnicowanie rolnictwa w krajach Unii Europejskiej powoduje, iż państwa członkowskie zobowiązane są do formułowania własnych, dostosowanych do regionalnych warunków programów rozwoju obszarów wiejskich. W myśl obowiązującego **Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005** kraje członkowskie miały możliwość budowy jednego lub kilku regionalnych programów rozwoju obszarów wiejskich, co jest szczególnie istotne dla większych krajów, charakteryzujących się dużą różnorodnością. **W Polsce przygotowano tylko jeden ogólnokrajowy program**, a więc nie skorzystano z doświadczeń takich krajów, jak Niemcy, Włochy, czy też Hiszpania, które wypracowały programy regionalne (rys. 1).

Rysunek 1. Osie priorytetowe Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Wprawdzie władze krajowe miały dużą swobodę w wyborze, działań, które ich zdaniem w najlepszy sposób odpowiadają specyfice danego regionu, **ale wydaje się, iż polski Program Rozwoju Obszarów Wiejskich w zbyt małym stopniu uwzględnia specyfikę Polski południowej. Część działań jest niedostosowana do warunków przyrodniczo – ekonomicznych obszarów górzystych, a nawet może przyczyniać się do kreowania niekorzystnych zmian – szczególnie na obszarach cennych przyrodniczo.**

Jednym z ważniejszych problemów, który dotyczy praktycznie wszystkich działań jest **duża złożoność i nadmierne rozbudowanie wniosków o płatności**. Rolnicy bardzo często muszą korzystać z usług firm doradczych, stąd gospodarujący na małych areałach rezygnują ze składania wniosków. Wydaje się również, iż **sam sposób ogłaszania naborów, ich częstotliwość oraz powiązane z tym działania promocyjne są niewłaściwe**. Potencjalni beneficjenci nie są w stanie zaplanować różnych działań inwestycyjnych. Utrudnieniem jest również **częsta zmiana kryteriów przystąpienia do niektórych działań, jak też modyfikacja zapisów**.

Analiza i ocena działań Osi I

Według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa od początku 2007 r. do końca września 2011 r. w ramach instrumentów Osi I wsparcia tj. „*Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego*” do małopolskiego rolnictwa trafiła (bądź w najbliższym okresie trafi) kwota ponad 226 mln zł. Stanowiło to około 3,2% środków wypłaconych w Polsce, a wynik ten należy do jednych z niższych w Polsce.

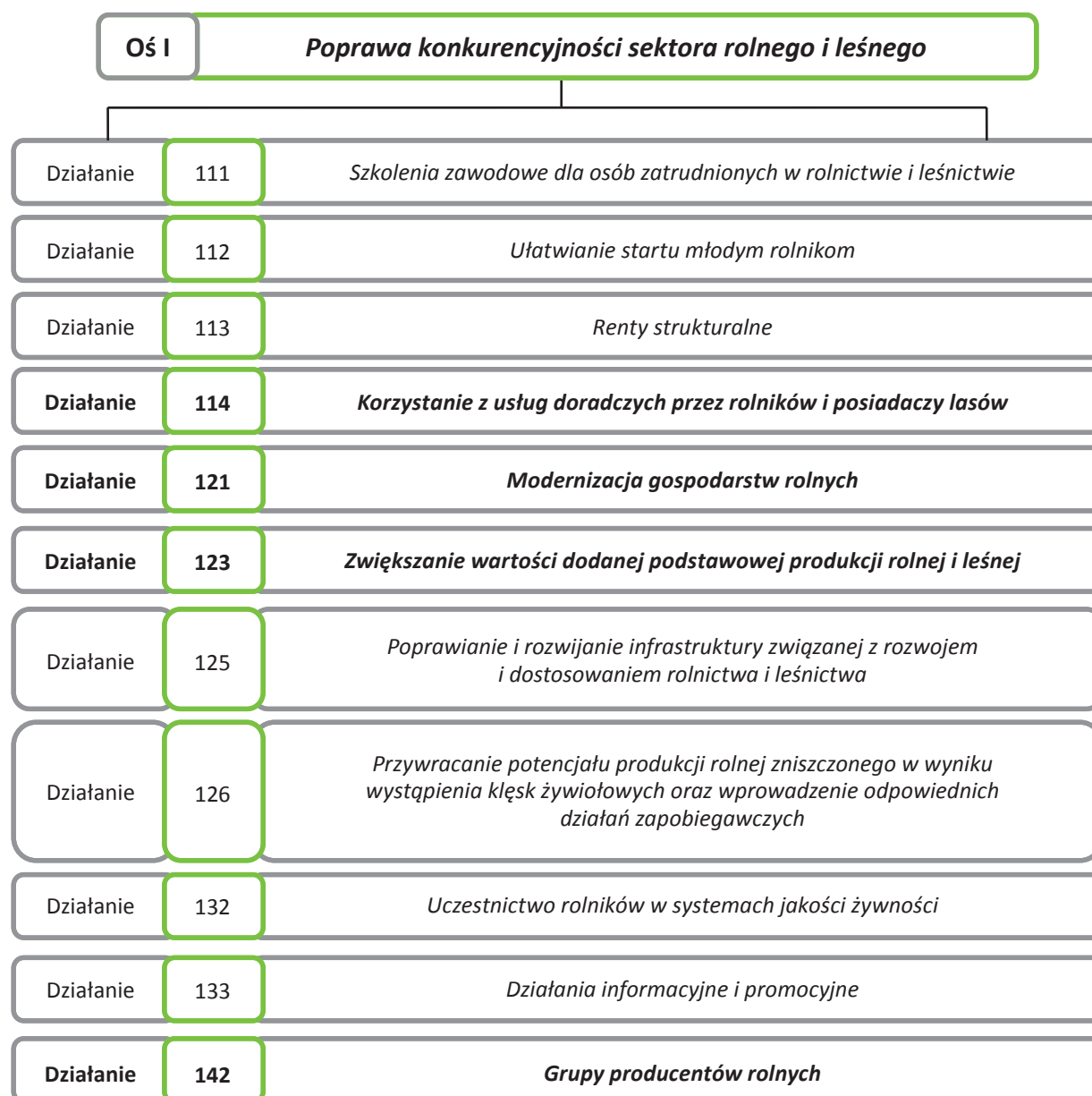
Wśród działań wdrażanych w ramach Osi I do najważniejszych zaliczyć należy instrumenty: „**Modernizacja gospodarstw rolnych**” oraz „**Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej**” (rys. 2).

Tylko w przypadku tych dwóch działań łączna kwota wypłaconych środków stanowi 67% ogółu zawartych umów w ramach Osi I. W przypadku działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” wypłacone zostało 98,8 mln zł, co w przeliczeniu na 100 ha UR w województwie małopolskim daje kwotę ponad 15,1 tys. zł.

Specyficzna struktura agrarna, w tym rozdrobnienie gospodarstw negatywnie wpływają zarówno na poziom wsparcia w przeliczeniu na 1 gospodarstwo, jak również skuteczność w pozyskiwaniu wsparcia. Duże problemy występowały w przypadku działania „**Ułatwienie startu młodym rolnikom**”, gdyż limit wielkości gospodarstwa został ustalony na poziomie średniej krajowej. Wprawdzie w pierwszych latach wdrażania programu dochodziło do wielu nadużyć: m.in. w celu uzyskania płatności dzielono gospodarstwo i formalnie przekazywano dwóm następcom (odwrotny skutek do zamierzonego), jednak zamiast podniesienia minimalnej wielkości gospodarstwa należało wprowadzić inne obostrzenia.

W przypadku działania „**Modernizacja gospodarstw rolnych**” stosunkowo niewielkie limity wojewódzkie w Polsce południowej oraz relatywnie niewielka absorpcja środków finansowych wynikają z dużego rozdrobnienia gospodarstw. Koperty wojewódzkie oblicza się na podstawie syntetycznego miernika wielkości ekonomicznej gospodarstw, ujmującego wielkość ekonomiczną gospodarstw oraz powierzchnię UR. Taki sposób obliczeń preferuje województwa o wyższej średniej powierzchni UR.

Rysunek 2. Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi I „Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego”

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Dużym problemem szczególnie w przypadku gospodarstw mniejszych obszarowo bądź prowadzonych ekstensywnie (gospodarstwa owczarskie) jest wykazanie wystarczającego ESU w celu otrzymania wsparcia. Wydaje się również, iż w Małopolsce wzorem innych krajów UE (np. Niemiec, Austrii) wsparcie dla gospodarstw powinno być w większym stopniu ukierunkowane np. na inwestycje związane z utrzymaniem zwierząt. W tym przypadku powinno się obniżyć wymagania dotyczące osiągnięcia „wysokiego ESU”.

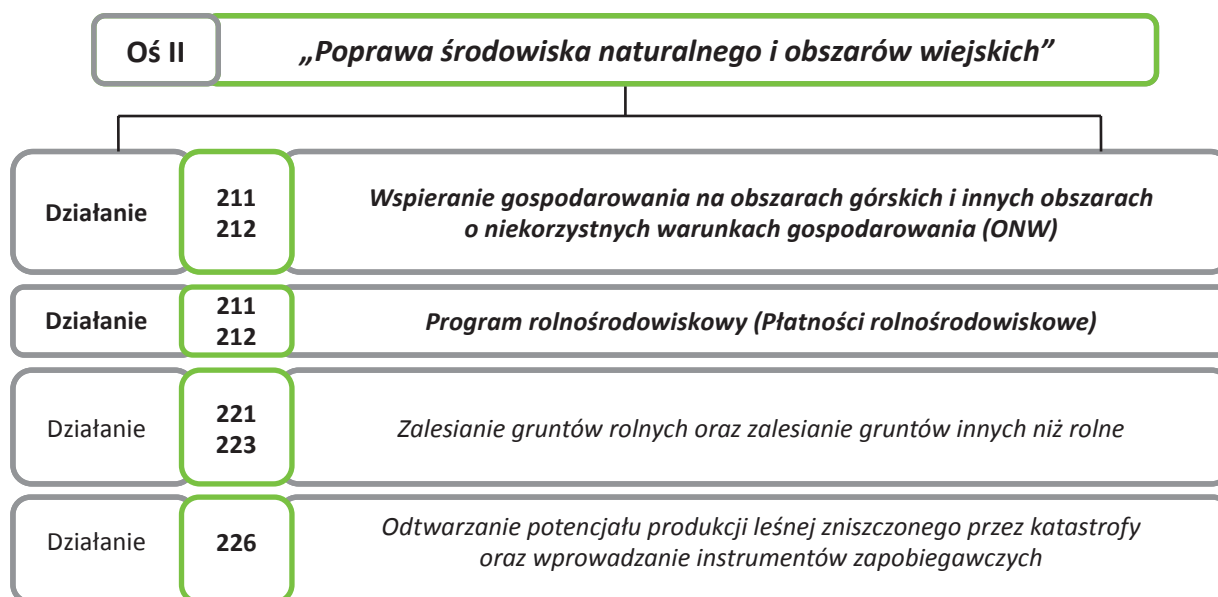
Działaniem, które prawie w ogóle nie wpłynęło na poprawę konkurencyjności rolnictwa były „**Grupy producentów rolnych**”. Oferowana pomoc w ramach omawianego działania do roku 2010 dotyczyła tylko kosztów funkcjonowania grup, stąd nie stanowiło to zbyt dużej zachęty do aplikacji o środki finansowe. Zwiększenie popularności tego działania będzie możliwe tylko w momencie, gdy zmianie ulegną kryteria wsparcia. Ponadto konieczne jest popularyzowanie tej formy współpracy rolników, gdyż obecnie funkcjonuje bardzo niewielka liczba grup producenckich i stąd pozyskiwana pomoc jest niewielka.

Kolejnym działaniem, które nie spełnia oczekiwań rolników jest działanie „**Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów**”. Konieczność współfinansowania usług, w tym również brak kwalifikowalności „kosztu” podatku VAT (szczególnie dotyczy rolników ryczałtowych) sprawia, iż działanie jest nieatrakcyjne finansowo.

Analiza i ocena działań Osi II

Do końca 2011 roku, w ramach wszystkich działań Osi II złożonych zostało 279,4 tys. wniosków o przyznanie pomocy, zaś liczba wydanych decyzji, bądź podpisanych umów wyniosła 246,8 tys. **łącznie do końca września 2011 beneficjenci otrzymali 262,3 mln zł.** Pod względem wysokości wypłaconych środków najważniejszymi instrumentami Osi II są dwa działania: „**Wspieranie obszarów górskich i obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)**” oraz „**Program rolnośrodowiskowy**” (rys. 3).

Rysunek 3. Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi II „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich”

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

W odniesieniu do działania „**Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)**” należy wskazać, iż same założenia są bardzo słuszne, jednak program tylko w niewielkim zakresie spełnia swoje cele. W województwie małopolskim tylko połowa obszarów uprawnionych do wsparcia jest nim objęta. Wynika to głównie ze stosunkowo niewielkiego (nie waloryzowanego) wsparcia finansowego oraz braku możliwości wycofania z systemu (dotyczy pierwszych 5 lat od zgłoszenia obszaru do wsparcia).

Poważnym uchybieniem jest wyłączenie z działania ONW gruntów rolnych znajdujących się na terenach miast. Negatywnie należy się odnieść do sposobu wydzielenia obszarów ONW – gmina jako podstawowa jednostka ewidencyjna jest zbyt duża i często wsparcia nie otrzymują rolnicy gospodarujący, przy bardzo trudnych warunkach, gdyż większa część ich jednostek samorządu terytorialnego ma relatywnie dobre warunki.

Bardzo ważnym działaniem realizowanym w ramach Osi II jest „**Program rolnośrodowiskowy**”. Instrument ten poprzez system wsparcia finansowego zachęca rolników do pełnienia roli „strażnika” środowiska naturalnego. **Mimo, iż w ostatnich latach jego popularność systematycznie się zwiększa należy wskazać na czynniki utrudniające wdrażanie. Najczęściej podnoszonym zarzutem jest konieczność prowadzenia bardzo rozbudowanych planów oraz częste i daleko idące zmiany przepisów.**

Przewidziany poziom wsparcia w ramach omawianego działania nie jest w pełni wykorzystywany, stąd należy rozważyć możliwość wprowadzenia dodatkowych zachęt finansowych i akcji promocyjnych w tych regionach, gdzie program rolnośrodowiskowy lub jego wybrane pakiety cieszą się mniejszym zainteresowaniem. **Doświadczenia z realizacji programu rolnośrodowiskowego wskazują, iż niezwykle ważne jest określenie właściwej wysokości wsparcia w ramach poszczególnych pakietów.** Niedoszacowanie płatności oraz duże wymagania sprawiają, że zainteresowanie rolników jest niewielkie, natomiast przeszacowanie prowadzi do nadmiernego zainteresowania, głównie z chęci osiągnięcia korzyści ekonomicznych. **Wydaje się, iż negatywnie należy ocenić brak możliwości ustalania stawek oraz kryteriów wsparcia na poziomie poszczególnych województw.**

Problemem szczególnie na terenach ze słabymi glebami jest konieczność zachowania płodozmianu na gruntach ornych (pakiet rolnictwo zrównoważone). **Brak jest również działań adresowanych bezpośrednio do obszarów górskich, a zaplanowane dla całego terytorium Polski programy nie są dostosowane do specyficznych warunków przyrodniczo-ekonomicznych panujących na obszarach górskich.**

Analiza i ocena działań Osi III

Oś III ma na celu poprawę jakości życia i różnicowanie gospodarki na obszarach wiejskich. Można się pokusić o stwierdzenie, że działania te w największy sposób zadość czynią założeniom nowego paradygmatu rozwoju obszarów wiejskich. Są one kierowane nie tylko do sektora rolniczego, ale również pozostałych działów gospodarki, poza tym wspierają konkurencyjność obszarów wiejskich oraz podnoszą aktywność społeczności lokalnych.

Łącznie w ramach wszystkich działań Osi III do końca września 2011 wypłacono 138,9 mln zł, a więc prawie o połowę mniej niż w przypadku dwóch pierwszych osi.

W województwie małopolskim najważniejszym działaniem mającym na celu podnoszenie jakości życia na obszarach wiejskich jest „**Odnowa i rozwój wsi**”. Dużą popularnością cieszyło się również działanie „**Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw**” (rys. 4).

Rysunek 4. Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi III „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

W województwie małopolskim najważniejszym działaniem mającym na celu podnoszenie jakości życia na obszarach wiejskich jest „**Odnowa i rozwój wsi**”.

W przypadku działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” w roku 2009 złożono 551, a w roku 2010 już 825 wniosków. Średnia kwota wnioskowanej pomocy opiewała na ponad 160 tys. zł. Według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa do końca września 2011 roku wypłacono 29,9 mln zł.

Jego celem jest kreowanie nowego oblicza wsi, w tym trwałego oraz zrównoważonego rozwoju wsi. Od początku ogłoszenia naboru wniosków o przyznanie pomocy działanie cieszyło się dużym zainteresowaniem. Należy podkreślić, że pomoc finansowa w poszczególnych województwach może być udzielona do wysokości limitu przyznaných środków finansowych.

Oś IV nosi nazwę Leader i zasadniczo różni się od pozostałych. **Program Leader** jest podejściem przekrojowym, umożliwiającym osiągnięcie celów osi pierwszej, drugiej oraz przede wszystkim osi trzeciej. **Leader jest innowacyjnym podejściem w ramach unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich i oznacza „powiązanie działań z zakresu rozwoju wsi”.**

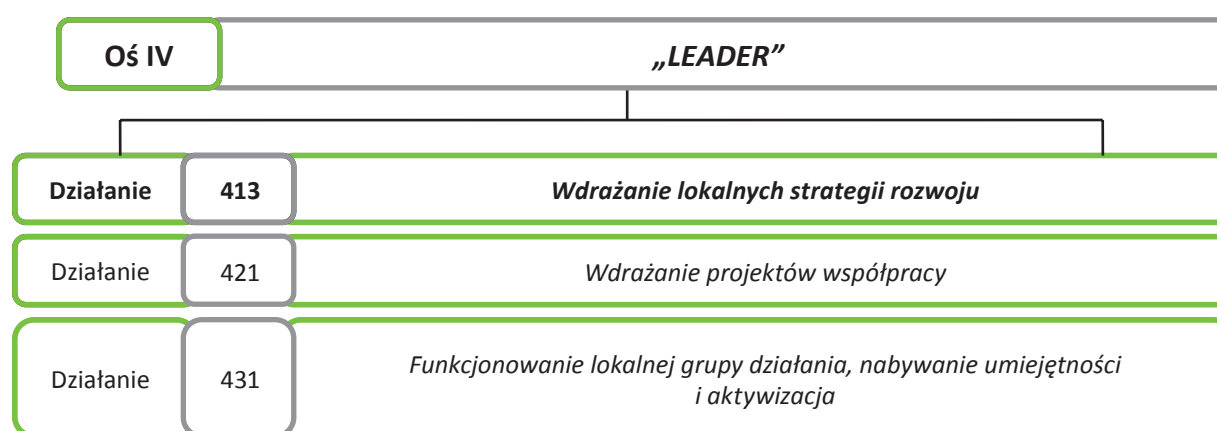
Należy stwierdzić, iż działanie „**Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw**” jest jedną z najbardziej znaczących inicjatyw prorozwojowych Osi III. Konieczność przesunięcia nadmiaru siły roboczej z sektora rolnego powoduje, iż działania tworzące nowe miejsca pracy są bardzo pożądane. Dużym atutem tego działania jest możliwość finansowania bardzo szerokiego spektrum działalności gospodarczych.

Analiza i ocena działań Osi IV

Oś IV nosi nazwę Leader i zasadniczo różni się od pozostałych. **Program Leader** jest podejściem przekrojowym, umożliwiającym osiągnięcie celów osi pierwszej, drugiej oraz przede wszystkim osi trzeciej. **Leader jest innowacyjnym podejściem w ramach unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich i oznacza „powiązanie działań z zakresu rozwoju wsi”.**

W ramach programu realizowane są trzy działania: „**Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju**”, „**Wdrażanie projektów współpracy**” oraz „**Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja**” (rys 5).

Rysunek 5. Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi IV „LEADER”

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Na pierwsze z tych działań wypłacono łącznie ponad 6,5 mln zł, które trafiły do ponad 500 beneficjentów. Największą popularnością cieszyły się tzw. małe projekty. Porównując kwoty zawartych umów w województwie małopolskim z danymi ogólnokrajowymi należy stwierdzić, iż są one dość wysokie.

Beneficjentami działania, na które wypłacono zdecydowanie największe środki (ponad 14,9 mln zł) są **Lokalne Grupy Działania**. Pomoc finansowa dla Lokalnych Grup Działania przyznawana jest na jej funkcjonowanie (koszty bieżące, administracyjne, itd.) oraz nabywanie umiejętności i aktywizację (realizacje badań dotyczących obszaru *Lokalnych Strategii Rozwoju*, obsługę wdrażania *Lokalnej Strategii Rozwoju*, szkolenie kadr, promocję i inne). Pod względem wartości zarówno wnioskowanej, jak i wypłaconej pomocy województwo małopolskie ustępuje tylko znacznie większemu mazowieckiemu. **Na wysoką ocenę zasługuje również duża skuteczność pozyskiwana środków, gdyż na 120 złożonych wniosków, aż 114 zostało zakwalifikowane do finansowania.**

Podsumowanie

Ważnym założeniem programu jest promowanie rozwoju zrównoważonego, a przez to odejście od wspierania wyłącznie rolnictwa. Pomimo tego, iż **doświadczenia z realizacji wcześniejszego Programu (2004–2006) pokazują**, iż w niektórych działaniach **zawarto zapisy utrudniające wdrażanie na terenach rozdrobnionego rolnictwa**, w Polsce, w dalszym ciągu realizowany jest

jeden *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich* na lata 2007–2013 obejmujący całe terytorium kraju.

Wydaje się, iż przy tak zróżnicowanych warunkach przyrodniczo-ekonomicznych występujących w Polsce nie powinien być realizowany tylko jeden program, a przynajmniej nie należałoby stosować tych samych kryteriów wsparcia dla wszystkich regionów kraju. **Z uwagi na duże zróżnicowanie strukturalne rolnictwa oraz różnice w jakości kapitału ludzkiego program rozwoju obszarów wiejskich powinien zostać dopasowany do warunków regionalnych.**

Postuluje się więc, aby również w Polsce podobnie jak w niektórych krajach Unii Europejskiej programy rozwoju obszarów wiejskich obejmowały regiony. Istnieje zatem, pilna potrzeba dokonania gruntownej oceny wdrażanych instrumentów oraz zaproponowania nowych, lepiej dostosowanych do warunków tych jednostek. **Dużą szansę implementacji tych działań daje zapis pozwalający na tworzenie w ramach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020* tzw. *podprogramów tematycznych*.**

Szczegółowa analiza i krytyczna ocena wdrażanych instrumentów *Wspólnej Polityki Rolnej*, a także sugestie ekspertów pozwoliły na wskazanie w kolejnych rozdziałach szeregu działań, jakie powinny być podjęte aby osiągnąć cel niniejszego Programu.

3. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA ORAZ PODSTAWY I UWARUNKOWANIA PRAWNE OPRACOWANIA

Wieloletnią praktyką w krajach Unii Europejskiej jest przygotowywanie średniookresowych programów działań na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich. Niniejsze opracowanie pt. „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*” wpisuje się w tę praktykę.

Projekt opracowania pt. „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*” podlega uchwaleniu przez **Zarząd Województwa Małopolskiego**, który również odpowiada za prawidłową realizację ujętych w nim działań. Opracowanie w swoich treściach merytorycznych nawiązuje do przedsięwzięć realizowanych w ramach „*Programu aktywizacji gospodarczej i ochrony dziedzictwa małopolskich Karpat – OWCA plus*”, przyjętego uchwałą nr XXXVI/446/05 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 29 sierpnia 2005 r. oraz do „*Programu rozwoju rolnictwa w województwie małopolskim ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki tradycyjnej w tym sadownictwa, pszczelarstwa i owoców miękkich*”, przyjętego uchwałą nr 1388/10 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 15 listopada 2010 r.

Cel oraz główne założenia programu

Opracowanie zatytułowane „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*” prezentuje kompleksowe działania, które mają oddziaływać równocześnie na środowisko naturalne, gospodarkę i społeczeństwo. Jest ono jednym z podstawowych materiałów, na których powinny się opierać powiatowe oraz gminne programy rozwoju rolnictwa w celu tworzenia i realizowania polityki, zgodnie z zapisami wspólnej polityki w zakresie rozwoju wsi i rolnictwa.

OPRACOWANIE SPEŁNIA TRZY ZASADNICZE FUNKCJE:

- jest dokumentem służącym organom władzy terenowej oraz samorządowej, przy planowaniu i wdrażaniu działań związanych z gospodarczym i społecznym przekształcaniem terenów mających problemy strukturalne,
- posiada oddziaływanie pośrednie (informacyjne, inspiracyjne, mobilizujące, organizacyjne, edukacyjne, a także pomocowe) względem podmiotów autonomicznych, by poprzez swą działalność służyły celom rozwoju regionu,
- ma szczególne znaczenie jako materiał pomocniczy w staraniach zainteresowanych podmiotów o uzyskanie zewnętrznych środków pomocowych, zwłaszcza ze źródeł Unii Europejskiej.

PONADTO OPRACOWANIE POWSTAŁO ABY MOŻLIWE BYŁO:

- wykorzystanie przewagi komparatywnej, jaką posiada województwo małopolskie w zakresie kapitału ludzkiego, dziedzictwa przyrodniczego oraz kulturowego,
- przygotowanie propozycji działań regionalnych uwzględniających priorytety *Wspólnej Polityki Rolnej*, dla urzędów oraz instytucji i organizacji funkcjonujących w sferze rolnictwa i rozwoju wsi,
- przygotowanie sugestii dotyczących koniecznych zmian w zakresie wsparcia udzielanego rolnikom w ramach *Wspólnej Polityki Rolnej* po 2013 r.,
- przygotowanie materiału wyjściowego do dyskusji nad wyzwaniem i kształtem rolnictwa w regionie, w tym stworzenie (pod)programów operacyjnych,
- dokonanie aktualizacji bazy informacyjnej dotyczącej rolnictwa i obszarów wiejskich na potrzeby działań politycznych.

Sformułowanie głównego celu programu było poprzedzone analizą sytuacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich **Bazując na silnych stronach oraz szansach województwa małopolskiego zdefiniowano go w następujący sposób:**

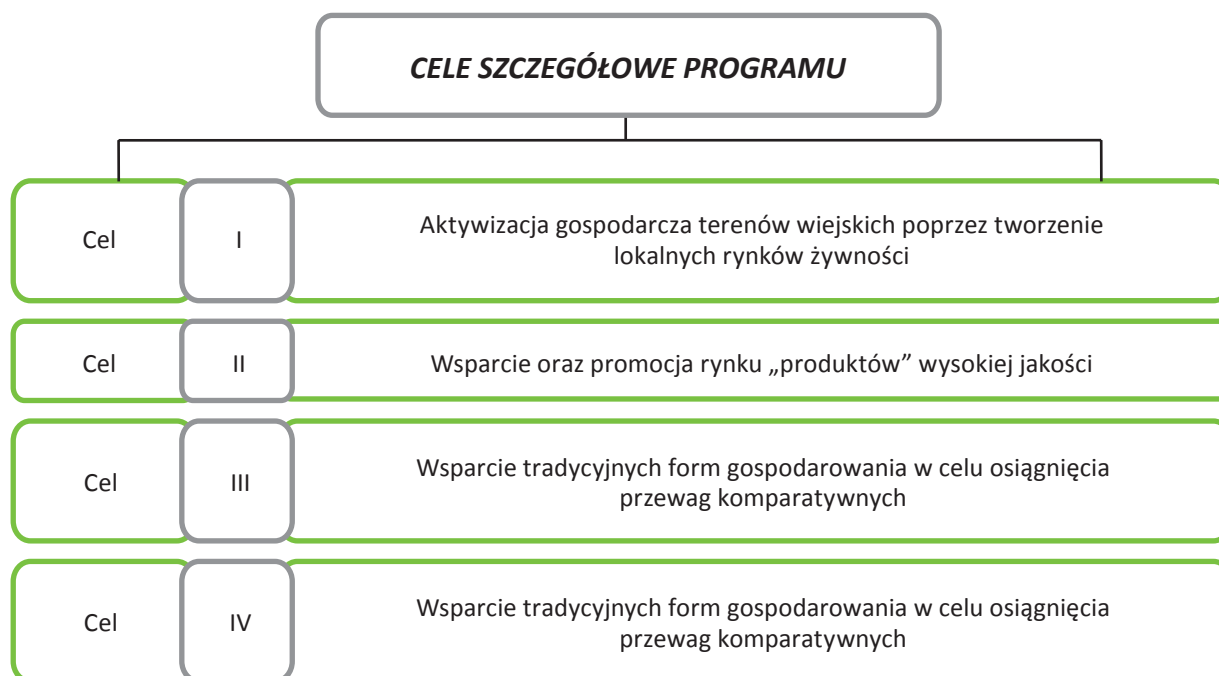
UTRZYMANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ, ZACHOWANIE TRADYCYJNEGO KRAJOBRAZU ROLNICZEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ WYTWARZANIE ŻYWNOŚCI O WYSOKICH WALORACH JAKOŚCIOWYCH

Cel główny zostanie osiągnięty w drodze realizacji celów szczegółowych programu (rys. 6). Celom tym zostały przypisane priorytety i kierunki interwencji. Działania przyjęte w *Programie* powinny być komplementarne i wzajemnie się uzupełniać z innymi programami w **ramach nadrzędnego celu jakim jest poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa dla zrównoważonego rozwoju kraju.**

Proces wdrażania programu jest procesem ciągłym, rozłożonym w czasie i skierowanym do określonych adresatów, którymi są przede wszystkim: **samorząd województwa, samorządy terytorialne wszystkich szczebli, a także inne podmioty, które wywierają istotny wpływ na politykę rozwoju regionu.** Wiodącą zasadą wspomagającą wdrażanie programu powinno być szerokie partnerstwo społeczne, wykorzystujące mechanizmy wzajemnej współpracy.

Projekcja średnioterminowa opiera się o dotychczas opublikowane i upublicznione poprzez wystąpienia założenia reformy *Wspólnej Polityki Rolnej* oraz najnowsze analizy i publikacje.

Rysunek 6. Cele szczegółowe Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce”

Źródło: opracowanie własne.

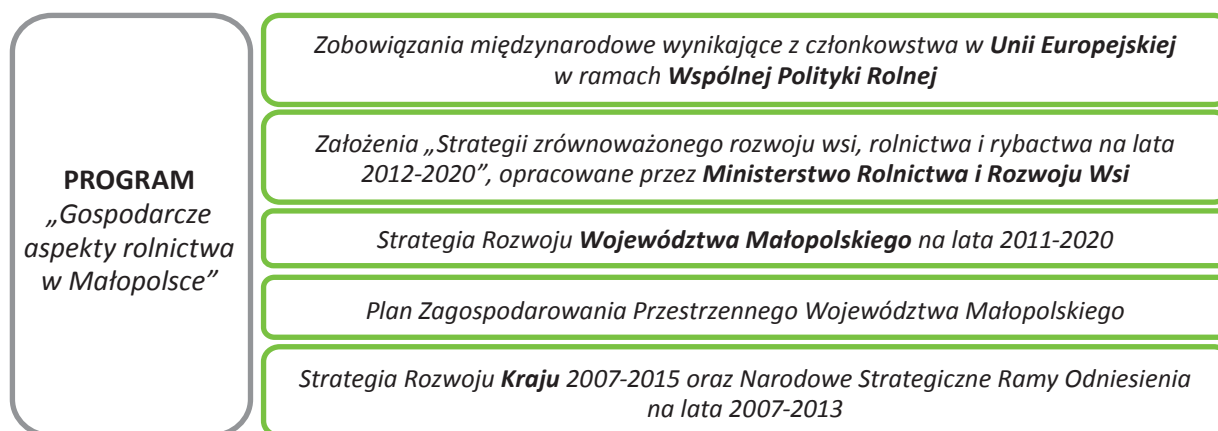
W opracowaniu starano się unikać odniesień planistycznych i projekcji finansowych do obszarów wiejskich oraz rolnictwa, czyniąc starania aby dokument stanowił inspirację i był odniesieniem (programem nadrzędnym) dla szczegółowych programów operacyjnych formułowanych przez jednostki na różnych szczeblach samorządu terytorialnego.

Zgodność celów Programu z innymi dokumentami planistycznymi

Program „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” jest spójny z szeregiem dokumentów planistycznych o wymiarze regionalnym oraz krajowym (rys. 7).

Wydaje się, iż podstawowymi i najważniejszymi dokumentami strategicznymi, z którymi powinien być powiązany niniejszy Program są: **Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego** oraz **Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa**. W systemie zarządzania polityką rozwoju, strategie te pełnią kluczową rolę, jako plany postępowania władz samorządu regionalnego w procesie **zarządzania województwem**.

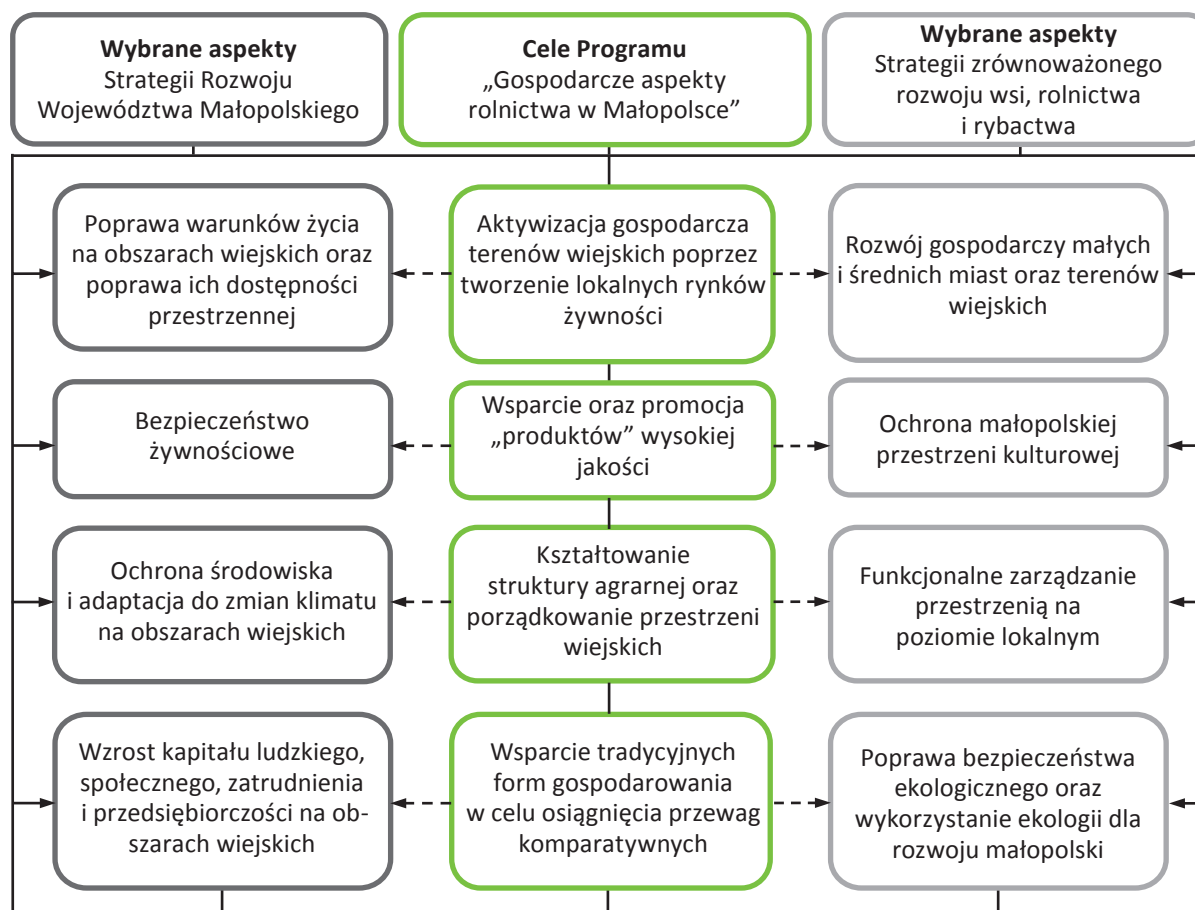
Rysunek 7. Powiązanie Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” z wybranymi opracowaniami strategiczno-planistycznymi

Źródło: opracowanie własne.

Na rysunku 8 zaprezentowano schemat powiązania celów Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” z wybranymi aspektami **Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego** oraz **Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa**.

Rysunek 8. Powiązanie celów Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” z wybranymi dokumentami strategiczno-planistycznymi

Źródło: opracowanie własne.

NAKREŚLONE PRZEZ ZESPÓŁ AUTORSKI CELE I PRIORYTETY ROZWOJU SĄ ZBIEŻNE Z WYŻEJ WYMNIENIONYMI DOKUMENTAMI, A WIĘKSZOŚĆ Z NICH MA CHARAKTER INTERDYSCYPLINARNY ORAZ KOMPLEMENTARNY.

CELE PROGRAMU SĄ SPÓJNE TAKŻE Z INNYMI PRIORYTETAMI STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO, W SZCZEGÓLNOŚCI:

- zrównoważony rozwój infrastruktury oraz komercjalizacja usług czasu wolnego,
- kształcenie kadr dla rozwoju i obsługi przemysłów czasu wolnego,
- wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłów czasu wolnego,
- poprawa bezpieczeństwa zdrowotnego: profilaktyka i ochrona zdrowia.

Struktura i zakres opracowania

Podjęcie prac nad projektem Programu „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*” poprzedzone zostało analizą kształtu obowiązujących w Polsce uregulowań prawnych i wytycznych kierunkowych odnoszących się do rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich.

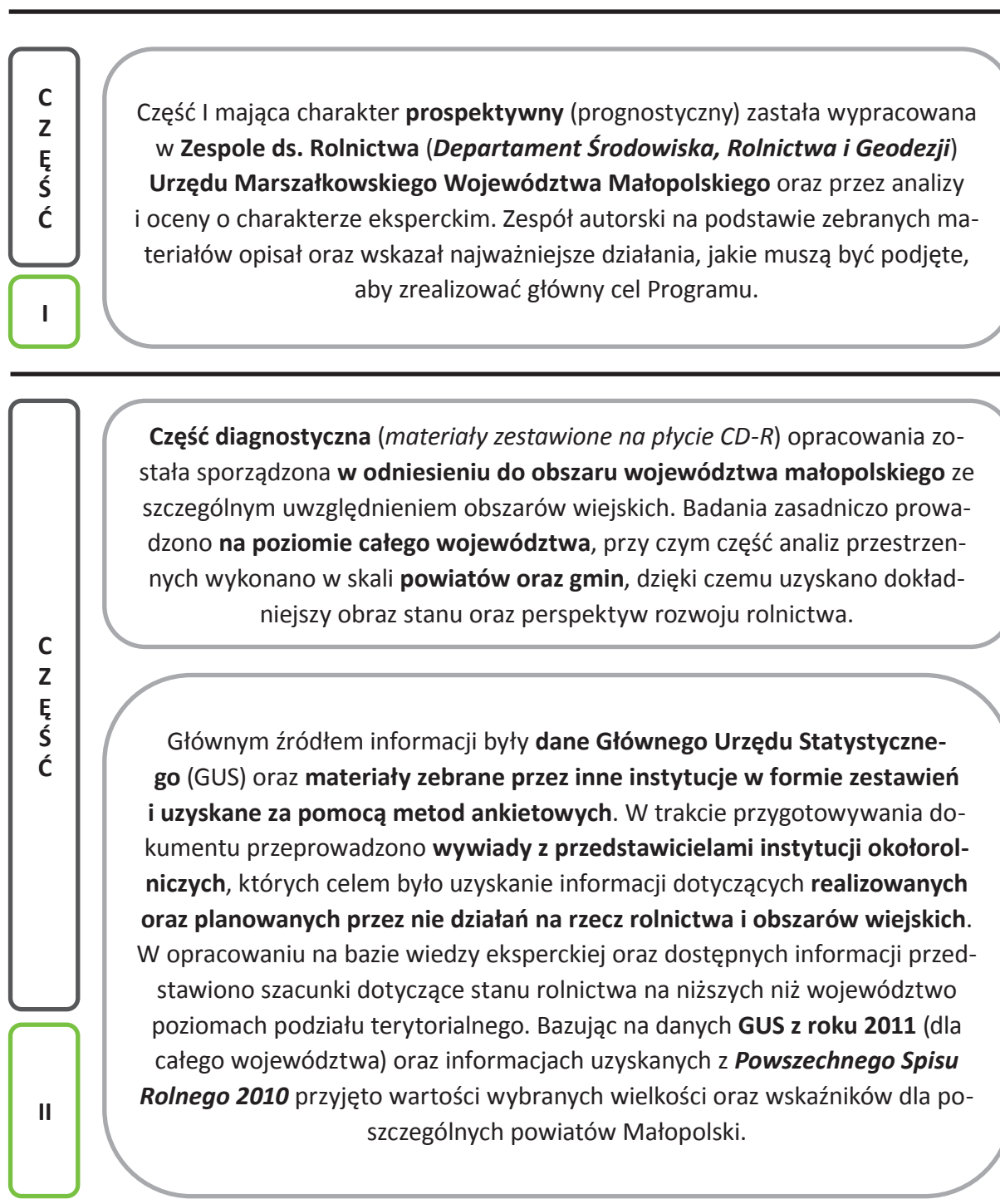
ANALIZA OBECNYCH UREGULOWAŃ PRAWNYCH OBJĘŁA DOKUMENTY DOTYCZĄCE:

- *Wspólnej Polityki Rolnej*,
- *Strategię Rozwoju Kraju 2007–2015*,
- *Strategię Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*,
- *Program Ochrony Środowiska Województwa Małopolskiego na lata 2007–2014*,
- inne dokumenty kierunkowe.

Program działań ujętych w opracowaniu powinien być **swego rodzaju vademecum**, które wyznacza **cele i kierunki działań**, jakie winny być realizowane w Małopolsce w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Ma on jednak **formułę dość elastyczną (otwartą)** pozwalającą na uwzględnienie nowych zagadnień i dostosowywanie zakresu działań do zmieniających się warunków.

Opracowanie składa się z dwóch części (rys. 9). Treści zamieszczone w poszczególnych rozdziałach zostały pogrupowane w jednostki systematyzacyjne niższego rzędu – podrozdziały. Podejście takie podyktowane było potrzebą ujednoczenia pod względem struktury poszczególnych rozdziałów i ułatwieniem wybrania głównych treści z bardzo rozległego materiału analitycznego. Całościowy przegląd sytuacji (Część II) został wzbogacony zdjęciami, mapami, wykresami i schematami ukazującymi omawianą problematykę.

Rysunek 9. Struktura Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce”

Źródło: opracowanie własne.

4. CELE SZCZEGÓŁOWE I PRIORYTETY ROZWOJOWE

Polityka wspierania rozwoju **małopolskiego rolnictwa** oraz **obszarów wiejskich** powinna opierać się na **efektywnym i racjonalnym wykorzystywaniu ich potencjału rozwojowego**, który wynika z unikalnych cech regionu. Biorąc pod uwagę złożoność kierunków interwencji, które zostały określone, jako kluczowe dla rozwoju gospodarczego Małopolski konieczne będzie stosowanie różnych, odpowiednich do swoich uwarunkowań, instrumentów.

Zidentyfikowane kierunki interwencji powinny być realizowane na różnych płaszczyznach. Już z założenia część działań będzie promowana i inicjowana **przez Zarząd Województwa Małopolskiego** i pośrednio (poprzez odpowiednie regulacje) realizowana przez **Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi** oraz jednostki podległe lub nadzorowane. W tym kontekście dużą szansę widzi się w instrumentach, które będą wdrażane w ramach nowego *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*.

Aby zrealizować naznaczone cele należy **inicjować współpracę i włączać te zagadnienia w działania podejmowane przez jednostki administracji rządowej, samorządowej oraz inne instytucje i organizacje**. Ogromna rola w tworzeniu, a przede wszystkim w realizacji Programu przypada różnym **organizacjom lokalnym**.

4.1. Aktywizacja gospodarcza terenów wiejskich poprzez tworzenie lokalnych rynków żywności – cel szczegółowy I

Aktywizacja środowisk lokalnych oraz ożywienie gospodarcze obszarów wiejskich są ważnym zadaniem **władz samorządowych województwa małopolskiego**. Podejmowane działania nie mogą jednak ograniczać się do stymulowania zmian wyłącznie w sferze produkcyjnej rolnictwa.

Z uwagi, iż mechanizm rynkowy nie zapewnia równowagi sił w łańcuchu dostaw żywności **konieczne jest skracanie drogi produktu od producenta do konsumenta poprzez tworzenie lokalnych rynków żywności**. Rynki takie wspierają lokalną i regionalną gospodarkę, gdyż zapewniają zatrudnienie w szeroko rozumianym agrobiznesie, w tym: w produkcji, przetwórstwie, wprowadzaniu produktów do obrotu oraz w ich sprzedaży.

REALIZACJA CELU SZCZEGÓŁOWEGO BĘDZIE NASTĘPOWAĆ POPRZEC WDRAŻANIE NASTĘPUJĄCYCH PRIORYTETÓW:

- *Wsparcie lokalnych systemów produkcji i dystrybucji żywności,*
- *Wsparcie rozwoju grup producenckich.*

4.1.1. Wsparcie lokalnych rynków żywności oraz działania na rzecz krótkich kanałów dystrybucji

Opis priorytetu:

Obecnie coraz mocniej dostrzega się **konieczność docenienia lokalności i zalety lokalnej żywności**. Rozwój takich rynków żywności może być stymulowany w różnoraki sposób, jednak najskuteczniejszym działaniem jest tworzenie krótkich kanałów dystrybucji, na przykład poprzez **wsparcie budowy, odbudowy, czy też renowacji lokalnych placów targowych**. Wydaje się, iż każde małe miasto, czy też osiedle większego miasta wykazuje popyt na własny plac targowy, stanowiący miejsce sprzedaży przez okolicznych rolników ich płodów rolnych.

Sprawne funkcjonowanie takich rynków będzie jednak możliwe, jeżeli będą one położone w lokalizacjach dogodnych zarówno dla producentów jak i klientów oraz służb komunalnych. Plac winien być zaopatrzonej w infrastrukturę kompatybilną z lokalnym system segregacji odpadów, w tym odpadów organicznych. Należy też rozważyć preferencyjne warunki wynajmowania stoisk dla producentów ekologicznych, gdyż już sama produkcja i certyfikacja ekologiczna stanowi dla nich wyzwanie ekonomiczne.

Lokalny targ, gdzie każdy może wykupić miejsce lub stragan w zależności od swoich potrzeb, stwarza możliwość sprzedaży produktów, nawet gdy wytwarzane są w niewielkiej ilości, co często ma miejsce w przypadku drobnych gospodarstw rolnych. Możliwość bezpośredniej sprzedaży produktów, jaką oferuje dostępny dla wszystkich targ, pozwala na uzyskanie ceny wyższej niż oferowana przez ewentualnych pośredników, a także prezentację swojego produktu większej liczbie potencjalnych klientów, wykazania jego walorów, wskazania niepowtarzalnych cech, związanych z tradycjami tego, a nie innego regionu.

Targowiska i bazy mają także inny szczególny wymiar – **tworzenia swoistej więzi i interakcji społecznej, zachodzącej pomiędzy uczestnikami bazarowego handlu: sprzedawcami i konsumentami, czy pomiędzy samymi konsumentami**. Stwarzały i nadal stwarzają okazję do spotkania ze znajomymi czy rodziną z dalszych okolic, do spędzenia razem czasu, zwłaszcza jeśli poza zakupami oferuje inne atrakcje, jak możliwość zjedzenia posiłku w pobliskim lokalu czy uczestnictwo w imprezie rozrywkowej lub artystycznej.

Proponowane działania zostały zorientowane na ludność wiejską, w tym osoby zatrudnione w sektorze rolniczym oraz przetwórczym. Mają na celu **ułatwienie dostępu do lokalnych rynków** (w tym placów, targowisk i innych miejsc) sprzedaży żywności. Działania te powinny być inicjowane przez **JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO** na różnych szczeblach, a także **lokalne organizacje społeczne, organizacje okołorolnicze, spółdzielnie mieszkaniowe**, które mogą dopuszczać bezpośredni handel lokalnymi, tradycyjnymi, ekologicznymi produktami rolniczymi na terenie osiedli. **Podobną rolę mogą pełnić parafie**, przy których również może się odbywać sprzedaż bezpośrednia.

Proponowane działania:

- Wyznaczenie obszarów, gdzie powinny powstawać nowe miejsca dogodne do prowadzenia sprzedaży produktów wytwarzanych lokalnie,

- Ułatwienia i preferencje dla lokalnych, drobnych producentów żywności (np. niższe opłaty targowe, pierwszeństwo w wynajmie straganów itp.),
- Obniżenie podatków i/lub czynszów dla sklepów sprzedających żywność ekologiczną, lokalną, regionalną i tradycyjną, zwłaszcza na terenach wyznaczonych, jako predestynowane do handlu żywnością lokalną,
- Stworzenie wokół istniejących placów targowych przyjaznej atmosfery poprzez poprawę infrastruktury technicznej: ułatwienia dla rowerzystów, dla osób na wózkach inwalidzkich, dla rodziców z wózkami dziecięcymi, ustawienie pojemników do segregacji odpadów i regularnie ich opróżnianie,
- Zapewnienie odpowiedniej infrastruktury targowej (jednolite stragany, toalety, miejsca postojowe, parkingi, bankomaty) oraz obsługi prawno-administracyjnej i sanitarnej (wydawanie atestów, kontrole jakości itp.),
- Wprowadzenie ułatwień do lokowania punktów sprzedaży żywności w różnych miejscach publicznych (do rozważenia: otwarcie nowych placów targowych i/lub udostępnienie lokali Zarządu Budynków Komunalnych na tworzenie sklepów z lokalną żywnością),
- Organizacja na terenie instytucji publicznych, zarządzanych przez Jednostki Samorządu Terytorialnego, takich jak szkoły, czy szpitale sklepów z lokalną żywnością ekologiczną (można w tym celu wykorzystać już istniejące sklepiki szkolne i sklepy znajdujące się na terenie szpitali stawiając im odpowiednie warunki „formalne” prowadzenia działalności na terenie publicznym),
- Stworzenie dogodniejszych warunków dla form sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwie, w tym przede wszystkim zniesienie części wymogów formalnych umożliwiających sprzedaż produktów pochodzenia zwierzęcego, jak również uproszczenie przepisów prawa gospodarczego i podatkowego,
- Zapewnienie fachowego doradztwa dla drobnych producentów, a szczególnie pomoc w pokonywaniu barier prawno-administracyjnych,
- Wspieranie współpracy między producentami (doradztwo prawne i organizacyjne, informacja o możliwościach współpracy, specjalistyczna pomoc w jej organizowaniu),
- Promocja lokalnych producentów, ich produktów oraz lokalnej (tradycyjnej) gastronomii – informatory i przewodniki z informacją o lokalnych produktach, gospodarstwach ekologiczno-tradycyjnych, miejscach sprzedaży tradycyjnej żywności, gastronomii serwującej lokalne specjalty,
- Utworzenie interaktywnej strony internetowej o charakterze informacyjno – promocyjnym, na której będą zamieszczane informacje o lokalnych rynkach żywności oraz ich ofercie,
- Wydanie i dystrybucja mapy Krakowa (jak również innych większych miast) z naniesionymi placami targowymi czy sklepami z lokalną żywnością ekologiczną, regionalną, tradycyjną.

Wymiar terytorialny priorytetu

Tworzenie lokalnych rynków ma olbrzymie znaczenie zarówno na **obszarach podmiejskich**, jak i na **oddalonych obszarach wiejskich, górskich i obszarach znajdujących się w niekorzystnej sytuacji ekonomicznej**. Szczególnie predestynowane są miejscowości o wysokich walorach przyrodniczych, gdzie występuje duże nasilenie ruchu turystycznego. Podobnie rynki te powinny być zorganizowane we wszystkich większych miastach województwa. **Lokalne rynki żywności są bodźcem do wykorzystania potencjału lokalnego i czynnikiem poprawy wizerunku regionu**. Aby cel został osiągnięty konieczne jest lepsze zorganizowanie producentów i podjęcie współpracy **JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO** na wszystkich szczeblach.

Ważni partnerzy

Przy realizacji omawianego priorytetu ważną rolę będą odgrywać przede wszystkim: **Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencja Rynku Rolnego, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Izba Rolnicza, Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno- Spożywczych, Lokalne Grupy Działania (LGD), Spółdzielnie/Wspólnoty mieszkaniowe i inne.**

4.1.2. Wsparcie rozwoju grup producentów rolnych

Opis priorytetu

Konieczność restrukturyzacji rolnictwa, jego unowocześnienia oraz ciągłego **podnoszenia konkurencyjności** wymaga silnego wsparcia **ze strony państwa**, w tym również **samorządu terytorialnego**. Jest to szczególnie istotne na obszarach rozdrobnionych agrarnie, gdzie przy małej skali produkcji towarowej korzystne ulokowanie się na lokalnym rynku rolnym jest bardzo trudne. Lekkarstwem na pokonanie, bądź istotne ograniczenie bariery małej skali produkcji może być **wspólne działanie producentów**, przybierające postać **formalnych grup, spółek, spółdzielni lub też różnego rodzaju stowarzyszeń**. Mogą one przyczyniać się do tworzenia nowych miejsc pracy, obniżania kosztów działalności rolniczej i ogólnego wzrostu zamożności rodzin rolniczych. **Grupy producenckie mogą przynieść wymierne korzyści** nie tylko swoim członkom, ale również **mogą stanowić ważny podmiot porządkowania obrotu artykułami rolnymi** oraz **skutecznie bronić wieś przed nieuczciwymi pośrednikami**. W warunkach **województwa małopolskiego** szczególnego znaczenia nabiera **promowanie różnych rodzajów integracji poziomej oraz pionowej producentów**. Proponowane działania w szczególności powinny przyczynić się do powstawania grup producenckich zorientowanych na produkcję i sprzedaż wyrobów pszczelich oraz produktów ekologicznych.

Nakreślone działania powinny przyczynić się nie tylko do zmian w sektorze rolniczym ale również stanowić impuls do tworzenia/usprawniania struktur organizacyjnych, obejmujących zarządzanie łańcuchem dostaw oraz aktywizację współpracy gospodarstw rolnych oraz przedsiębiorstw przetwórczych. Program ma również zainicjować dyskusję oraz przyczynić się do wprowadzenia niezbędnych zmian w porządku prawnym oraz systemie wspierania **grup producentów rolnych**.

Proponowane działania:

- Wspieranie tworzenia powiązań poziomych oraz pionowych producentów rolnych. Szczególnie istotne jest lobbowanie korzystnych zapisów umożliwiających wsparcie finansowe dla powstających grup producentów. Dofinansowania w tym zakresie wymagają szczególnie Wstępnie Uznane Grupy Producentów Owoców i Warzyw, które – w trakcie dochodzenia do uznania nie mogą przeznaczać uzyskiwanej pomocy na działalność przetwórczą realizowaną na swoim terenie,
- Zmiana obecnych kryteriów i zasad wsparcia, bądź zaproponowanie nowych systemów i źródeł finansowania pozwalających na wyższe dofinansowywanie inwestycji infrastrukturalnych dla „mniejszych” Grup Producentów Rolnych,
- Wspieranie (finansowe, doradcze) procesu tworzenia grup producenckich zorientowanych na wytwarzanie i dystrybucję produktów rolnictwa ekologicznego.
- Wspieranie procesu pionowej integracji producentów ekologicznych oraz przedsiębiorstw przetwórczych (stworzenie platform informacyjnych lub/i organizowanie sympozjów/konferencji pozwalających na „spotkanie” zainteresowanych producentów i przetwórców),
- Zaproponowanie nowych rozwiązań/działań (np. w ramach podprogramów tematycznych „nowego PROW-u”) z zakresu promowania ruchu spółdzielczego oraz innych form współpracy rolników,
- Stworzenie Grupom Producentów Rolnych preferencyjnych warunków sprzedaży produktów rolnych na terenie placów oraz targowisk (szczególnie produktów ekologicznych),
- Organizacja dla rolników szkoleń oraz spotkań z liderami funkcjonujących Grup Producentów Rolnych, którzy będą promować kooperację producentów,
- Utworzenie odpowiednich platform informacyjnych, gdzie będą zamieszczane informacje o możliwościach wsparcia różnych form grup producenckich, a w szczególności pomoc prawna, tj. interpretacje oraz wyjaśnienia do obowiązujących norm prawnych,
- Stworzenie platform informacyjnych pozwalających na wymianę doświadczeń przez funkcjonujące Grupy Producentów Rolnych oraz stanowiących miejsce, gdzie lokalni liderzy znający problemy swojej branży będą mogli propagować ideę współpracy,
- Włączenie wybranych instytucji otoczenia biznesu (funkcjonujących w ramach samorządu regionalnego instytucji mających w swoich celach statutowych wspieranie przedsiębiorczości) w działalność promocyjną oraz doradczą szczególnie w obszarze zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej oraz uzyskiwania dofinansowania,
- Prowadzenie intensywniejszych działań promocyjnych (brozury, ulotki, strona internetowa) ze strony instytucji otoczenia rolnictwa, aby korzyści z organizowania się w grupy producentów przebiły się do świadomości rolników,
- Zaproponowanie włączenia/zwiększenia liczby godzin w programach nauczania, w szkołach rolniczych oraz uczelniach wyższych idei współpracy producentów rolnych wraz z działaniami ukierunkowanymi na zmianę mentalności.

Wymiar terytorialny priorytetu

Zaproponowane działania powinny być wdrażane we wszystkich **JEDNOSTKACH SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO województwa małopolskiego**, przy czym akcje informacyjne oraz promujące ideę współpracy aby uzyskać wysoką skuteczność powinny być przeprowadzone „jak najbliżej rolników” – **w gminach i sołectwach**. Wskazane kierunki interwencji są szczególnie istotne dla obszarów, gdzie występuje **intensywna produkcja owoców, warzyw, drobiarska, trzodowa, owczarska, czy zbożowa**. Niemniej działania te mogą również odnosić się **rynków niszowych**, wskazanych w niniejszym programie, jako przyszłościowe dla **małopolskiego rolnictwa**.

Ważni partnerzy

Realizacji omawianego priorytetu powinny podjąć się przede wszystkim: **Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Krajowa Rada Spółdzielcza, Krajowy Związek Grup Producentów Owoców i Warzyw, Małopolska Izba Rolnicza, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego**, jak również **jednostki badawczo-naukowe, samorządowe** oraz inne organizacje okołorolnicze.

4.2. Wsparcie i promocja rynku produktów wysokiej jakości – cel szczegółowy II

Warunki strukturalne, środowiskowe, społeczne i historyczne powodują, że małopolska wieś jest predestynowana do oferowania produktów wysokiej jakości. W niniejszym programie **zwraca się uwagę na dwa bardzo ważne „produkty”: żywność oraz ekoturystykę**.

Ekoturystyka jest rozumiana jako specyficzny „produkt”, który będzie przyczyniał się do zachowania odrębności kulturowych lokalnych społeczności, dostarczając jednocześnie środków finansowych niezbędnych dla rozwoju społeczno – ekonomicznego ludności wiejskiej.

Żywność wysokiej jakości zaspokaja zapotrzebowanie klientów, którzy zainteresowani są nie tylko oryginalnym smakiem, ale również zwracają uwagę na sposób ich wytwarzania, tj. wykorzystanie procesów niestanowiących zagrożenia dla środowiska, zdrowia ludzi, roślin ani dla zdrowia i dobrostanu zwierząt.

Wspieranie i promocja żywności wysokiej jakości jest odpowiedzią na zmieniającą się strukturę popytu na rynku. **Konsumenci skłaniają się ku tym produktom**, chcą je kupować i **zazwyczaj płacą za nie wyższą cenę niż za produkty**, które nie zostały **wytworzone tradycyjnymi metodami**.

REALIZACJA CELU SZCZEGÓŁOWEGO BĘDZIE NASTĘPOWAĆ POPRZEZ WDRAŻANIE NASTĘPUJĄCYCH PRIORYTETÓW:

- *Kształtowanie rynku produktów wysokiej jakości oraz promocja tradycyjnej żywności lokalnej,*
- *Rozwój ekoturystyki jako szczególnego „produktu” małopolskiej wsi.*

4.2.1. Kształtowanie rynku produktów wysokiej jakości oraz promocja tradycyjnej żywności lokalnej

Opis priorytetu

Rozwój społeczeństwa, w tym wzrost poziomu świadomości oraz wzrost dochodów spowodował, że konsumenci coraz częściej poszukują wyrobów wysokiej jakości. Jednocześnie oczekują jasnych i wyczerpujących informacji na temat pochodzenia i jakości żywności. **Identyfikację i wybór poszczególnych produktów umożliwia umieszczenie ich w systemach nadających im specjalne oznaczenia.** Skutkuje to ich wyróżnieniem na rynku wśród innych produktów nadając im wyjątkową rangę.

Wyjątkowe surowce, specyficzne technologie, związek z regionem i jego właściwościami to cechy odróżniające produkty lokalne, regionalne, i tradycyjne od żywności produkowanej na dużą skalę w zakładach przemysłowych. **Tradycyjne surowce, odmiany i rasy stanowią dzisiaj podstawę rodzimej żywności.** Wyroby produkowane tradycyjnymi metodami, bez stosowania tzw. polepszaczy, według starych receptur przekazywanych z pokolenia na pokolenie i pielęgnowanych przez lokalne i regionalne społeczności, uważane są dziś za najzdrowsze i najsmaczniejsze ale także za nieocenione dziedzictwo kulinarne i wyjątkowe dobro narodowe.

Postulowane w *Programie* działania wpisują się w model europejskiego rolnictwa, gdyż obecnie uważa się, że jakość produktów rolnych w Unii Europejskiej jest jednym z głównych czynników wartości dodanej Wspólnej Polityki Rolnej i jednym z głównych atutów na rynkach światowych. Tym samym **polityka jakości powinna stanowić jeden z najważniejszych kierunków ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 r.**

Dzięki oznakowaniom wyróżniającym produkty w systemach i programach konsumenci mają gwarancję spełnienia dodatkowych kryteriów jakościowych i informację o produkcie. Wiele produktów zakorzenionych w historii i tradycji regionu oraz związanych z jego kulturą zachowało do dziś unikatowe nazwy, nawiązujące do miejsca, historii czy technologii wytwarzania. **Tworzą one wartość dodaną produktu wskazując na zachowanie tradycji i oryginalność wyrobu, promując jednocześnie dany region.**

Proponowane działania:

- Przeprowadzenie kwerendy w celu identyfikacji i inwentaryzacji lokalnych produktów, a następnie stworzenia bazy danych dostępnej dla producentów i nabywców – w skali miejscowości, gminy, powiatu, regionu,
- Wypracowanie definicji „lokalnych produktów wysokiej jakości” oraz wprowadzenie jej do ustawodawstwa poprzez dodanie do rozporządzenia w sprawie polityki dotyczącej jakości produktów rolnych UE,
- Nadawanie certyfikatów jakości (marki) lokalnej, opracowanie zasad ich przyznawania (kryteria takie, jak: korzystanie z miejscowych surowców, uprawianych tradycyjnymi i ekologicznymi metodami, produkowanie według tradycyjnych receptur poświadczonych w lokalnej tradycji itp.),
- Rozszerzenie współpracy międzynarodowej w zakresie promocji i szerszej ochrony nazw i receptur produktów zarejestrowanych w systemie Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych i Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności,

- Utworzenie kompleksowej infrastruktury instytucjonalnej prowadzącej analizy, badania oraz rozbudowany system informacji w obszarze funkcjonowania systemów żywności wysokiej jakości. Potrzebna jest również harmonizacja działań poszczególnych instytucji, agencji płatniczych oraz innych organizacji w zakresie kontroli nad bezpieczeństwem oraz jakością żywności,
- Wzmocnienie promocji funkcjonujących obecnie programów wsparcia finansowego dla producentów żywności wysokiej jakości,
- Wzmocnienie wsparcia dla systemów jakości żywności w przyszłych działaniach programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020. Poszczególne działania PROW powinny uwzględniać wyższe wsparcie finansowe dla beneficjentów, którzy poza spełnieniem podstawowych wymogów działania dodatkowo uczestniczą w systemach jakości żywności,
- Podjęcie szerokiej akcji promocyjno – edukacyjnej w zakresie podniesienia znajomości produktów tradycyjnych i regionalnych, metodologii rejestracji oraz rozpoznawalności znaków graficznych ich oznaczania,
- Szerokie wsparcie merytoryczne dla organizacji pragnących rejestrować produkty regionalne, tradycyjne i lokalne, tj. wsparcie na etapie przygotowywania wniosków oraz później na etapie ich promocji i ewentualnej rejestracji na szczeblu unijnym,
- Powiązanie rejestracji znaku produktu żywnościowego (nawet tylko na liście „regionalnej”) z obowiązkiem utrzymania jakości. Ścisła kontrola oznaczania produktu przyznanym znakiem graficznym,
- Wzmocnienie edukacji konsumentów na temat znaczenia i celów funkcjonowania systemów zapewniania pochodzenia i jakości produktów i innych programów tego typu, celem podnoszenia świadomości o wartości produktów umieszczonych w tych mechanizmach,
- Edukacja producentów, w celu zachęcenia ich do uczestnictwa w mechanizmach wyróżniania żywności, co przyczyniłoby się do rozwoju rynku produktów wysokojakościowych,
- Organizacja regularnego targu, na którym dostępne będą produkty regionalne, tradycyjne i lokalne,
- Stworzenie korzystnych warunków (również finansowych) do sprzedaży bezpośredniej oraz wspieranie tworzenia stałych, opartych na zaufaniu, relacji *sprzedawca – klient*,
- Wprowadzenie obligatoryjnych zapisów umożliwiających preferowanie w zamówieniach publicznych dotyczących dostaw żywności (np. dla szkół, domów opieki i innych instytucji publicznych) lokalnych produktów wysokiej jakości,
- Opracowanie ogólnodostępnej internetowej bazy danych dla produktów lokalnych,
- Organizacja cyklicznych zdarzeń promujących lokalne produkty i potrawy (doroczne święta lokalnych produktów, działania promocyjne na cotygodniowych targach, konkursy wiedzy o lokalnych specjalnościach, konkursy na najlepszy produkt, wystawy lokalnych produktów itp.),
- Coroczne wydanie i dystrybucja (z odpowiednim wyprzedzeniem) kalendarium imprez promujących żywność lokalną, regionalną, tradycyjną, jak również dożynek, świąt rolniczych

(typu „święto ziemniaka”) itp. Wersji drukowanej winna towarzyszyć stale aktualizowana wersja on – line,

- Stworzenie Centrum Produktu Regionalnego, tradycyjnego i lokalnego w Krakowie, prowadzącego również działalność edukacyjną (np. dla szkół oraz różnych organizacji społecznych),
- Wykorzystanie produktów regionalnych, tradycyjnych i lokalnych w promocji regionu: np. catering oparty o produkty regionalne, tradycyjne i lokalne podczas organizowanych przez instytucje samorządowe konferencjach/spotkaniach/imprezach; kosze prezentowe, produkty na targach zagranicznych itp.,
- Przyjęcie przez małopolskie władze poszczególnych szczebli, polityki żywnościowej opartej na zasadach wsparcia lokalności. Warto w tym miejscu przypomnieć mało znaną „Deklarację Krakowską” z 2010 r.

Wymiar terytorialny priorytetu

Sformułowane kierunki interwencji mają na celu wypromowanie lokalnych produktów żywnościowych wysokiej jakości wytwarzanych we wszystkich gminach województwa małopolskiego. Będzie to szczególnie istotne dla producentów zamieszkujących obszary wiejskie znajdujące się w najtrudniejszej sytuacji ekonomicznej, rejonu górzyste oraz inne regiony znane z tradycji wytwarzania produktów o wysokiej jakości.

Ważni partnerzy

Większość zadań będzie realizowana przez odpowiednie **Instytucje** (rządowe, samorządowe, pozarządowe i inne) na **szczeblu lokalnym, regionalnym, krajowym oraz międzynarodowym**. Duże znaczenie będą mieć również działania podejmowane przez MRiRW oraz podległe mu agencje płatnicze (ARiMR, ARR). Ważną rolę będą pełniły instytucje i **organizacje zaangażowane w tworzenie i wdrażanie systemów jakości żywności (np. PIPRiL)**, jak również jednostki badawcze i naukowe działające na rzecz rozwoju żywności wysokiej jakości. Znaczenie w omawianym obszarze będą mieć również **organy urzędowych kontroli żywności (np. IHARS, PIS, IW)** oraz **jednostki kontrolujące produkcję żywności wysokiej jakości**. Pełna realizacja wskazanych działań będzie możliwa tylko przy dużym zaangażowaniu organizacji pozarządowych, stowarzyszeń/niefORMALNYCH grup zajmujących się kultywowaniem lokalnych tradycji (np. Koła Gospodyń Wiejskich).

4.2.2. Rozwój ekoturystyki jako szczególnego produktu małopolskiej wsi

Opis priorytetu

Ekoturystyka, powiązana z pokrewnymi jej formami gospodarowania, takimi jak **zrównoważone rolnictwo i przetwórstwo, rzemiosło, winiarstwo, łowiectwo** oraz **innymi formami turystyki** przyjaznej dla środowiska dostosowanymi do warunków regionu, może być ważnym stymulatorem rozwoju **obszarów wiejskich Małopolski**. W sytuacji, gdy będzie ona realizowana w synergii z innymi formami przedsiębiorczości na terenach wiejskich stanie się swoistą marką **wojewódz-**

Małopolskiego w Polsce i Europie. Ekoturystyka i powiązane z nią inicjatywy powinny pełnić ważną rolę w rozwoju aktywności zawodowej, wzmacnianiu i promocji przedsiębiorczości na terenach wiejskich, tworzeniu nowych miejsc pracy, pobudzaniu rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie okołorolniczej i pozarolniczej.

Bardzo ważną atrakcją ekoturystyczną w **Małopolsce** stanowi środowisko kulturowe: **zachowane tradycje, obrzędy, obchody świąt i uroczystości rodzinnych, stroje, tradycyjna kuchnia i formy gospodarowania** (np. pasterstwo, pszczelarstwo, zielarstwo, rzemiosło i rękodzielnictwo), **impresje kulturalne** (festiwale, przeglądy osiągnięć artystycznych, targi wyrobów lokalnych), **sztuka ludowa, tradycyjna architektura i budownictwo, muzea etnograficzne, izby regionalne i inne ciekawe obiekty kultury i sztuki.**

Ekoturystyka i turystyka zrównoważona jest przedsięwzięciem interdyscyplinarnym i wymaga partnerskiej współpracy różnych instytucji i organizacji, a także specjalistów i praktyków z różnych dziedzin, zwłaszcza takich jak ochrona przyrody, zarządzanie kulturą, rolnictwo i ochrona środowiska, marketing oraz architektura krajobrazu, itp.

Koncepcja rozwoju ekoturystyki i turystyki zrównoważonej w województwie małopolskim mieści się we wszystkich siedmiu obszarach polityki rozwoju zapisanych w **Strategii rozwoju Województwa Małopolskiego 2011–2020**, zwłaszcza w obszarach: **2. Dziedzictwo i przemysł czasu wolnego, 5. Rozwój miast i terenów wiejskich oraz 6. Bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne i społeczne.**

Proponowane działania:

- Inwestycje w międzynarodowe i transgraniczne szlaki rowerowe poprzez budowę ścieżek odseparowanych od ruchu samochodowego i wyposażenie ich w odpowiednią infrastrukturę,
- Wdrożenie pilotażowego systemu mikropożyczek dla przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych, które zdecydują się specjalizować w ekoturystyce i pokrewnych formach turystyki przyjaznej dla środowiska, zwłaszcza przy wykorzystaniu i połączeniu działalności okołorolniczej z turystyką oraz na terenach najcenniejszych przyrodniczo i krajobrazowo,
- Rozwój infrastruktury technicznej małej skali na istniejących szlakach turystycznych i szlakach dziedzictwa Małopolski, jak: punkty wypoczynkowe i miejsca piknikowe nawiązujące do miejscowych tradycji i krajobrazu, miejsca i wieże widokowe, sezonowe punkty sprzedaży lokalnych produktów (np. szafasy, wiaty, bacówki),
- Pilotażowe projekty dofinansowania transportu zbiorowego do kilku trudniej dostępnych obszarów o wysokiej atrakcyjności turystycznej w celu zbadania potencjalnego wpływu poprawy ich dostępności na rozwój ruchu turystycznego,
- Wpieranie i promocja pilotażowych produktów ekoturystycznych oraz infrastruktury na obszarach transgranicznych, zachęcanie do strategicznych partnerstw samorządów i przedsiębiorców z branży turystycznej z Polski i Słowacji,
- Włączanie ekoturystyki do działalności inkubatorów przedsiębiorczości na terenach wiejskich,
- Włączenie branży turystycznej (biura podróży, touroperatorzy) w sprzedaż nowych przyjaznych dla środowiska produktów turystycznych na obszarach wiejskich cennych przyrodniczo i ge-

nerujących mniejszy ruch turystyczny oraz promocja takich pilotażowych produktów ekoturystycznych na rynkach polskich i zagranicznych jako wizytówki Małopolski,

- Tworzenie całorocznej oferty turystycznej poprzez kreowanie marek – oryginalnych produktów ekoturystycznych wyróżniających Małopolskę na mapie Polski i Europy powiązanych z imprezami, festiwalami i wydarzeniami kulturalnymi organizowanymi poza typowym sezonem turystycznym,
- Wsparcie rozwoju ekoturystyki opartej o produkty regionalne, zdrową żywność, rzemiosło i rękodzielnictwo oraz rodzinne gospodarstwa agroturystyczne,
- Połączenie promocji produktów lokalnych, regionalnych i ekologicznych z promocją ekoturystyki jako ważnym potencjalnym rynkiem zbytu dla tych produktów,
- Inwestycje w marketing marki i dystrybucję produktów lokalnych z różnych subregionów Małopolski jako istotnego wyróżnika tych miejsc i podstawy do rozwoju różnych form ekoturystyki i turystyki przyjaznej dla środowiska oraz szansy na dywersyfikację rynku pracy obszarów wiejskich,
- Pobudzanie do powstawania w regionie oryginalnych ofert turystyki kulinarnej, obiektów gastronomicznych promujących regionalną kuchnię i produkty, nowych atrakcyjnych imprez kulinarnych; tworzenie mody na małopolskie produkty, kuchnię i turystykę kulinarną wśród mieszkańców Małopolski, zwłaszcza z dużych miast,
- Promocja produktów żywnościowych Małopolski, zdrowej kuchni i dziedzictwa kulinarnego jako markowego produktu turystycznego i okołoturystycznego regionu; wpieranie marketingu (zwłaszcza dystrybucji) lokalnych marek produktów,
- Zachęcanie samorządów lokalnych do wprowadzania lokalnych programów ochrony tradycyjnego krajobrazu wiejskiego, promocji rodzimej architektury i wzornictwa, dbałości o ład przestrzenny i małą architekturę, zieleni i przestrzenie publiczne, harmonijne oznakowanie miejsca i obiektów (jednolite szyldy i reklamy, ochrona małej architektury, popularyzacja rodzimych materiałów budowlanych),
- Podnoszenie jakości usług turystycznych poprzez krajowe i międzynarodowe certyfikaty jakościowe (np. Czysta Turystyka, Przyjazny Rowerom) oraz kontynuację kategoryzacji obiektów agroturystycznych,
- Wzmacnianie i popularyzacja tradycyjnych form gospodarowania na terenach wiejskich, które stanowią bazę do rozwoju produktów ekoturystycznych (np. sadownictwo, pasterstwo, pszczelarstwo, winiarstwo, zielarstwo, rzemiosło i rękodzielnictwo),
- Budowanie wizerunku Małopolski jako wybitnej destynacji dla turystyki kulinarnej na skalę europejską – regionu, który wyróżnia się zdrową, różnorodną i proekologiczną kuchnią oraz bogactwem tradycyjnych produktów żywnościowych,
- Wdrażanie dobrych praktyk w zakresie budowania społecznego poparcia dla obszarów prawnie chronionych, zgodnie z koncepcją dokumentu „Parki dla życia” – programu działań na rzecz terenów chronionych w Europie”, ogłoszonego przez Światową Unię Ochrony Przyrody IUCN w 1994 r.,

- Wprowadzenie ekoturystyki do programów edukacyjnych w szkołach średnich i wyższych oraz w innych instytucjach oświatowych na terenie całego regionu (kształcenie w zakresie przewodnictwa i pilotażu w ekoturystyce, informacji turystycznej i nowych technologii w turystyce zrównoważonej, tworzenia i sprzedaży oferty turystycznej, itp.),
- Program szkoleń z zakresu budowania oferty ekoturystycznej w oparciu o sieć gospodarstw prowadzących tradycyjną gospodarkę na obszarach najcenniejszych przyrodniczo, krajobrazowo i kulturowo (kontynuacja działań prowadzonych m.in. przez Sądecką Organizację Turystyczną),
- Wprowadzenie szkoleń z zakresu zakładania małych winnic, wspólnego przetwórstwa, tak aby w województwie małopolskim powstała sieć małych gospodarstw oferujących wina własnej produkcji oraz ich promocja poprzez włączenie do oferty ekoturystycznej.

Wymiar terytorialny priorytetu

Wskazywane działania mają duże znaczenie dla dynamiki rozwoju obszarów wiejskich Małopolski. Powinny być one wdrażane szczególnie na terenie gmin o wysokim poziomie bezrobocia, oddalonych od centrów miejskich, gdzie dominuje funkcja rolnicza i występuje potrzeba uzupełniania dochodów uzyskiwanych z produkcji rolniczej. **Wsparcie będzie dotyczyć gmin, sołectw o największych walorach turystycznych** (ze względu na uwarunkowania naturalne, rozwinięte rzemiosło, tradycje lokalne, folklor etc.), **jak również zostaną wytyczone i promowane specjalne szlaki stanowiące „wizytówkę” regionu.**

Ważni partnerzy

Wśród podmiotów zaangażowanych we wsparcie ekoturystyki duże znaczenie będą odgrywać: władze samorządowe (wszystkich szczebli), Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, MODR, Izba Rolnicza oraz lokalne / regionalne / krajowe organizacje turystyczne (np. Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”, Polska Izba Turystyki, Polskie Towarzystwo Turystyczno – Krajobrazowe i inne). Nakreślone działania będą realizowane poprzez lokalne instytucje kultury i sztuki, różne stowarzyszenia mające w celach statutowych rozwój Agro, Ekoturystyki, organizacje pozarządowe, Lokalne Grupy Działania, gospodarstwa agroturystyczne oraz zainteresowanych przedsiębiorców.

4.3. Wsparcie tradycyjnych form gospodarowania w celu osiągnięcia przewag komparatywnych – cel szczegółowy III

Nawiązując do współczesnych tendencji w dziedzinie rolnictwa, a także ekologii i ochrony środowiska jako **preferowany typ gospodarowania na terenie Małopolski wskazuje się rozwój form tradycyjnych.** Analiza mocnych stron oraz szans rolnictwa wykazała, iż uzyskanie wysokiego poziomu konkurencyjności jest możliwe tylko poprzez wykorzystanie przewagi komparatywnej wynikającej z ogromnego bogactwa dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego oraz charakteru gospodarki rolnej.

W *Programie* zwrócono uwagę na konieczność **rewitalizacji i wsparcia rozwoju tradycyjnego pasterstwa, pszczelarstwa, winiarstwa oraz rybactwa**. Za bardzo ważny warunek odbudowy i wzmocnienia wskazanych obszarów interwencji uznano postępowanie biologiczne.

Oprócz poprawy efektywności rolnictwa proponowane działania będą przyczyniać się do utrzymania różnorodności biologicznej, tradycyjnego krajobrazu rolniczego oraz wytwarzania żywności o wysokich walorach jakościowych. Podkreśla się tutaj możliwie szeroką współpracę z siłami przyrody oraz wykorzystanie miejscowych zasobów ziemi oraz pracy.

REALIZACJA CELU SZCZEGÓŁOWEGO BĘDZIE NASTĘPOWAĆ POPRZEZ WDRAŻANIE NASTĘPUJĄCYCH PRIORYTETÓW:

- *Postępowanie biologiczne i ochrona bioróżnorodności,*
- *Wsparcie rozwoju i promocji rolnictwa ekologicznego,*
- *Wsparcie tradycyjnego pasterstwa,*
- *Wsparcie pszczelarstwa oraz gospodarki pasiecznej,*
- *Wsparcie rozwoju rybactwa śródlądowego.*

4.3.1. Postępowanie biologiczne i ochrona bioróżnorodności

Opis priorytetu

Jednym z **priorytetowych celów** polskiej polityki rolnej jest **unowocześnienie produkcji rolniczej** w wyniku upowszechnienia postępowania biologicznego. Postępowanie biologiczne, stanowiące część składową postępowania rolniczego, jest jedną z najistotniejszych sił napędowych rozwoju rolnictwa. W odróżnieniu od innych sposobów intensyfikacji rolniczej ma on charakter ekologiczny. Wiąże się bowiem z doskonaleniem cech genetycznych organizmów żywych, w kierunku podniesienia wydajności i jakości produkcji rolniczej. Postępowanie ten jest efektem wykorzystania wiedzy w zakresie nauk przyrodniczych i technicznych. Zazwyczaj uważa się, że **najbardziej istotną** jest tutaj **wiedza z zakresu genetyki i biologii**.

W **województwie małopolskim** zamierza się wspierać tylko te obszary postępowania, które zapewnią **utrzymanie bioróżnorodności** i będą **bazować na organizmach wywodzących się z tego obszaru**. Konieczne jest więc **systematyczne kolekcjonowanie i zabezpieczanie w bankach genów materiału genetycznego roślin oraz zwierząt** lub/i **uprawa roślin i hodowla zwierząt w gospodarstwach rolniczych**.

Podkreśla się ponadto, że **modernizacja rolnictwa i niewłaściwe wykorzystywanie zasobów naturalnych** (np. zastępowanie miejscowych odmian przez odmiany nowoczesne – często zawężone genetycznie i niestabilne pod względem podstawowych cech użytkowych), stwarza zagrożenie dla różnorodności biologicznej i sprzyja erozji genetycznej roślin uprawnych. **Rodzime (lokalne) rasy zwierząt gospodarskich** kształtowały się na przestrzeni wieków, ciągle adoptując się do lokalnych oraz nieraz **surowych warunków środowiskowych**. Dzięki temu wykształciły one wiele wartościowych cech, rekompensując niższą użytkowość dużą odpornością na choroby, długowiecznością, wysoką płodnością i plennością, dobrymi cechami matecznymi i niskimi wymaganiami paszowymi.

Proponowane działania

- Utworzenie i utrzymanie stad zachowawczych i zarodowych wybranych gatunków i ras zwierząt (dokładny opis w załączniku do *Programu*),
- Rozmnożenie i rozprowadzanie materiału hodowlanego (głównie „starych odmian”) w indywidualnych gospodarstwach rodzinnych, w szczególności w gospodarstwach agroturystycznych i ekologicznych,
- Prowadzenie kolekcji polowych, reprodukcja nasion, rozmnożenie materiału szkółkarskiego, ocena wartości gospodarczej i przydatności, a także waloryzacja cech zebranych form uprawnych, w gospodarstwach macierzystych lub „kulturowych” prowadzonych przez „rolników ekologicznych”,
- Promocja oraz wsparcie finansowe najlepszych odmian roślin uprawnych wyhodowanych metodami konwencjonalnymi na terenie województwa małopolskiego (np. nagroda dla hodowcy najlepszej odmiany zarejestrowanej w COBORU),
- Wzmacnianie pozycji naukowej najważniejszych jednostek naukowo-badawczych i skoncentrowanie w nich uwagi na badaniach służących praktycznej hodowli roślin i zwierząt,
- Zaproponowanie nowych zasad wsparcia gospodarstw rolnych realizujących pakiety rolnośrodowiskowe dotyczące ochrony zagrożonych lokalnych ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych (dotyczy również zagrożonych gatunków pszczół),
- Uznanie utrzymywanych populacji wybranych gatunków drobiu za rody i wpisanie ich na listę chronionych populacji ptaków gospodarskich (dokładny opis w załączniku do Programu), utworzenie wzorca pokroju ptaków (budowa ciała) oraz zdefiniowanie wzorca odmian barwnych upierzenia,
- Propagowanie idei tworzenie grup producentów rolnych zajmujących się chowem tradycyjnych ras drobiu i wprowadzających powstałe na ich bazie produkty na rynek,
- Ochrona rzadkich i zagrożonych gatunków pszczół porobnicowatych i miesiarkowatych gnieźdzących się w glinianych i drewnianych ścianach wiejskich zabudowań (inventaryzacja i dokumentacja stanowisk dla celów edukacyjnych i ochronnych),
- Utworzenie gospodarstw ekologicznych o charakterze siedliskowym (nowa forma ochrony czynnej rodzimych gatunków zapylaczy; włączenie gospodarstw ekologicznych w tworzenie stanowisk zastępczych dla zagrożonych gatunków pszczół „dzikich”),
- Inventaryzacja istniejących zasobów biologicznych oraz wydanie katalogu opisującego zebrane materiały roślinne na terenie Małopolski,
- Wydanie publikacji „Osobliwości przyrodnicze Małopolski – pszczoły samotnice”,
- Utworzenie trasy z lokalizacją najlepszych gospodarstw ekologicznych realizujących program ratowania zagrożonych gatunków pszczół dziko występujących na terenie Małopolski,
- Podjęcie działań edukacyjnych uświadamiających wartość lokalnego dziedzictwa rolniczego (prelekcje, warsztaty itd.),

- Promocja żywności regionalnej wytworzonej na bazie lokalnych odmian roślin uprawnych i bogatych tradycji kulinarnych Małopolski,
- Wydanie publikacji dotyczącej zapomnianych gatunków roślin warzywnych uprawianych w tradycyjnych ogrodach przydomowych Małopolski, w tym opisanie form uprawnych wykorzystywanych w tradycyjnych potrawach i produktach regionalnych.

Wymiar terytorialny priorytetu

Wszystkie wymienione **kierunki interwencji mają charakter horyzontalny i powinny być wdrażane na obszarze całego województwa**, a przede wszystkim na terenach, **gdzie występują gatunki wskazane, jako tradycyjnie uprawiane/utrzymywane w gospodarstwach rolnych Małopolski**, a także w jednostkach (gospodarstwach/sołectwach/gminach) sąsiadujących z nimi. Proponowane **działania powinny być wdrażane w regionach**, gdzie rozwinęło się **rolnictwo ekologiczne oraz agroturystyka**. Ponadto część działań będzie realizowana na **specjalnie wyznaczonych szlakach**, które będą one promowane przez odpowiednie **instytucje województwa małopolskiego**.

Ważni partnerzy

Wspieranie postępu biologicznego oraz stworzenie warunków zapewniających zachowanie bioróżnorodności na wszystkich poziomach jej organizacji **wymaga działań systemowych**, przy aktywnym **zaangażowaniu wszystkich instytucji publicznych (począwszy od ministerstw ds. rolnictwa oraz środowiska, aż po jednostki lokalne)**. Powinny być one **realizowane kompleksowo i uwzględniać wszelkie najistotniejsze potrzeby**, w tym wynikające z zawartych przez Polskę zobowiązań międzynarodowych, zapewniając **efektywną ochronę i zrównoważone użytkowanie zasobów przyrody**. Ważną rolę będą pełnić agencje płatnicze (ARiMR, ARR), doradztwo rolnicze oraz inne organizacje z otoczenie instytucjonalnego rolnictwa. Szczególne miejsce zajmują tutaj jednostki naukowo – badawcze: Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin, Instytut Ochrony Roślin, Pracownia Zasobów Genetycznych Instytutu Warzywnictwa w Skierniewicach), oraz Instytut Genetyki Roślin Polskiej Akademii Nauk. Realizacja wymienionych priorytetów będzie możliwa przy zaangażowaniu samych rolników oraz partycypacji prywatnych przedsiębiorstw z sektora zaopatrzenia rolnictwa.

4.3.2. Wsparcie rozwoju i promocji rolnictwa ekologicznego

Opis priorytetu

Działania na rzecz **rozwoju rolnictwa ekologicznego** stwarzają możliwości **rozwiązywania problemów związanych z ochroną środowiska, dobrostanem zwierząt, a także rozwojem obszarów wiejskich** przy jednoczesnym wytwarzaniu **żywności wysokiej jakości**. Produkcja prowadzona metodami ekologicznymi w oparciu o walory przyrodnicze jest najbardziej przyjazna dla środowiska. **Rolnictwo ekologiczne** spełnia jednak nie tylko **rolę związaną z produkcją żywności**, ale **wpływa na utrzymanie i zwiększenie różnorodności biologicznej i walorów przyrodniczych**

rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Dodatkowo rolnictwo ekologiczne poprzez swoją pracochłonność wpływa na zwiększenie zatrudnienia na obszarach wiejskich.

Czynnikiem uzasadniającym wspieranie rozwoju rolnictwa ekologicznego jest duży popyt na „żywność naturalną” zarówno na rynkach zewnętrznych, jak i lokalnych. **W przekonaniu rolników polityka ekorozwoju przyjęta i realizowana przez władze regionalne odpowiada aspiracjom konsumentów, podkreślając jednocześnie tożsamość regionu i wartość lokalnej tradycji.**

Mimo przychylnego klimatu panującego ogólnie dla rolnictwa ekologicznego nie zauważa się znaczącego postępu w liczbie gospodarstw ekologicznych na terenie województwa małopolskiego, a te gospodarstwa, które już uzyskały certyfikaty zgodności w przeważającej większości borykają się z trudnościami finansowymi i mają niewielki udział w obsłudze rynku. **Istnieje więc konieczność podjęcia działań, których celem jest wypromowanie rolnictwa ekologicznego.** Na rynku lokalnym w szczególności należy prowadzić działania mające na celu stymulowanie i budowę popytu na te produkty. **Działania mające na celu edukację konsumentką powinny być traktowane priorytetowo.** Jednym z kluczowych elementów wpływających na rozwój rolnictwa ekologicznego jest możliwość sprzedaży wytworzonych produktów po wyższych cenach dlatego też działania zmierzające do budowy rynku są bardzo ważne.

Proponowane działania

- Wsparcie rozwoju rynku produktów ekologicznych Małopolski przez odpowiednie znakowanie żywności (wprowadzenie opakowań o atrakcyjnej formie z opisem podkreślającym: walory zdrowotne żywności ekologicznej, miejsce pochodzenia, metody produkcji i zastosowane standardy dotyczące dobrostanu zwierząt, profilaktyczne oddziaływanie produktu na jednostki chorobowe o podłożu gastrycznym),
- Wprowadzenie znaków handlowych (towarowych, markowych) ułatwiających konsumentom wybór produktów najwyższej jakości (za walory zdrowotne i wysoką wartość biologiczną produktów, za bezpieczną technologię i ochronne oddziaływanie na środowisko),
- Poprawa identyfikacji wizualnej rolnictwa ekologicznego (wsparcie rozwoju stoisk handlowych o tradycyjnym wystroju i charakterze),
- Zintegrowanie łańcucha produkcyjnego przez wsparcie rozwoju grup producenckich utworzonych przez rolników ekologicznych,
- Wprowadzenie preferencyjnych warunków dla jednostek oferujących produkty ekologiczne w przetargach organizowanych przez administrację samorządową na dostarczanie żywności do placówek zbiorowego żywienia (przedszkola, szkoły, szpitale, domy spokojnej starości itp.),
- Dostosowanie poszczególnych pakietów programu rolno-środowiskowego, do lokalnych warunków przyrodniczych województwa małopolskiego poprzez preferowanie możliwości budowy regionalnych programów w przyszłej perspektywie finansowej,
- Stworzeniu zachęt dla rolników, motywujących do przekształcenia całego gospodarstwa w gospodarstwo ekologiczne, zamiast jego części,
- Większe promowanie i wsparcie (przede wszystkim finansowe) gospodarstw ekologicznych z chowem zwierząt gospodarskich,

- Rozwój regionalnej sieci szkoleniowo-doradczej i finansowej, wsparcie programu szkoleń z zakresu rolnictwa ekologicznego (wyposażenie sieci wiodących gospodarstw ekologicznych w materiały edukacyjne),
- Ułatwianie konsumentom dostępu do informacji o sieci gospodarstw ekologicznych Małopolski włączających się w realizację programów dotyczących profilaktyki zdrowotnej,
- Wdrożenie zasad rolnictwa ekologicznego w strefach wodoochronnych oraz w strefach ochronnych usytuowanych wokół parków narodowych, na terenie parków krajobrazowych i na innych obszarach cennych z przyrodniczego punktu widzenia (obiekty NATURA 2000, korytarze ekologiczne), a także na terenach miejscowości uzdrowiskowych,
- Wsparcie finansowe dla projektów, badań i prac wdrożeniowych z zakresu szeroko pojętego ekorozwoju w odniesieniu do terenów wiejskich,
- Przyjęcie koncepcji rolnictwa ekologicznego, jako preferowanej formy zarządzania środowiskowego w obszarach o dużej wrażliwości dla środowiska naturalnego,
- Wprowadzenie do kalendarza imprez organizowanych na terenie województwa małopolskiego stałych imprez ekologicznych (np. Targi żywności ekologicznej, Dni ekologii itp.),
- Współorganizowanie imprez gospodarczych promujących żywność pochodzącą z gospodarstw ekologicznych i dorobek małopolskiego rolnictwa ekologicznego,
- Zorganizowanie kampanii informacyjnych i promocyjnych dotyczących rolnictwa ekologicznego (rozpoczęcie i prowadzenie na całym obszarze województwa długoterminowej kampanii informacyjnej i promocyjnej mającej na celu informowanie konsumentów oraz pozostałych kluczowych operatorów w łańcuchu dystrybucji żywności o zaletach rolnictwa ekologicznego, w szczególności korzyści, jakie przynosi ono dla środowiska naturalnego i zdrowia obywateli).

Wymiar terytorialny priorytetu

Zaplanowane działania winny być realizowane **na terenie całego województwa małopolskiego**, jednak przede wszystkim **w gminach**, gdzie istnieją **korzystne warunki dla rolnictwa ekologicznego**. Z jednej strony są to **obszary użytkowane rolniczo znajdujące się w otoczeniu obszarów o wysokiej wartości przyrodniczej**, a z drugiej – **tereny zurbanizowane wymagające czystego środowiska naturalnego**. Kierując się powyższymi względami ekologicznymi, sposób gospodarowania należy popierać szczególnie: **w strefach wodoochronnych** (w zlewniach rzek, wzdłuż cieków wodnych, wokół ujęć wody pitnej i wycieków źródłanych itp.), **w strefach ochronnych usytuowanych wokół parków narodowych, na terenie parków krajobrazowych i na innych obszarach cennych przyrodniczo** (otuliny Parków Narodowych, korytarze ekologiczne), **na obszarach miejscowości uzdrowiskowych, w gospodarstwach włączających się w programy profilaktyki zdrowotnej, w gospodarstwach ukierunkowanych na ekoturystykę**.

Ważni partnerzy

Postulowane działania powinny być realizowane na różnych płaszczyznach. Zadaniem jednostek administracji zespolonej oraz niezespolonej jest inicjowanie współpracy i włączanie w działania innych podmiotów (instytucji rządowych, organizacji pozarządowych, osób prywatnych) deklarujących zainteresowanie promocją i rozwojem rolnictwa ekologicznego. Należy również, zgodnie z opiniami przedstawicieli producentów ekologicznych, jak również różnych Instytucji promować, wdrażać i przygotowywać rozwiązania legislacyjne tak, aby w największym możliwym stopniu ułatwić oraz wesprzeć rozwój lokalnego rynku produktów ekologicznych. Część z nich będzie mogła być zrealizowana we współpracy z MRiRW oraz innym partnerami na poziomie krajowym. W działania na rzecz wspierania małopolskiego rolnictwa w sposób pośredni lub bezpośredni powinny być zaangażowane agencje płatnicze (ARiMR, ARR), służba doradcza (MODR, CDR), instytucje naukowe, jak również liczne stowarzyszenia oraz towarzystwa ekologiczne. Bardzo ważne miejsce wśród podmiotów wdrażających działania Programu będą pełnić producenci ekologiczni oraz inne jednostki w łańcuchu dystrybucji żywności.

4.3.3. Wsparcie tradycyjnego pasterstwa

Opis priorytetu

Kreując nowy model rolnictwa w województwie małopolskim stwierdzono, iż pasterstwo winno znaleźć trwałe miejsce w gospodarce regionu i to nie tylko z racji ekonomicznych, ale z uwagi na ich pozagospodarcze znaczenie, tj. utrzymanie różnorodności biologicznej, krajobrazu kulturowego oraz dbałość o zdrowie i bezpieczeństwo żywnościowe.

Wypas zwierząt może być elementem krajobrazu niezależnie od ukształtowania terenu i ważnym argumentem gospodarczym w rozwijającym się systemie gospodarstw ekologicznych. Należy również podkreślić, iż wspierania pasterstwa będzie przyczyniać się do odtworzenia sposobu życia określonych grup lokalnych społeczności, wzrostu ich znaczenia dla kultury, kultywowania folkloru i rozwoju turystyki.

Wreszcie pasterstwo, jako jedna z najwcześniejszych form rolnictwa, z bogactwem tradycji, duchowej i materialnej spuścizny jest ważnym ogniwem w budowaniu regionalizmu, który w Unii Europejskiej, jak również w promowanej strategii rozwoju Małopolski ma tak duże znaczenie.

Również w projektach zmian Wspólnej Polityki Rolnej po roku 2013 mówi się o konieczności promocji i wsparcia dla rodzimej produkcji owczarskiej, widząc w tym kierunku produkcji rolnej wielowarstwowość zalet i korzyści. Organizacje rolnicze w Unii Europejskiej postawiły postulat wsparcia wspólnego wypasu owiec, edukacji w zawodach owczarskich, a także badań z zakresu żywienia, weterynarii i zachowania tradycyjnych ras zwierząt.

Proponowane działania:

- Odnowienie zdegradowanych szafasów pasterskich oraz budowa nowych bacówek na polanach górskich w ramach programu rewitalizacji materialnego dziedzictwa kultury rolnej,
- Zmodyfikowanie w ramach „nowego PROW-u” kryteriów wsparcia działania „Inwestycje w środki trwałe”, tak aby priorytetowo traktowane były inwestycje mające na celu utrzymanie zwierząt, w tym przede wszystkim owiec i krów,
- Sformułowanie/zmodyfikowanie działań (np. w ramach „nowego PROW”) aby podobnie jak to ma miejsce w sytuacji budowy infrastruktury wiejskiej wesprzeć budowę szafasów pasterskich (i innych instalacji pasterskich), a beneficjentem stosowanych działań mogłyby być (i w przedsięwzięciu uczestniczyć finansowo) odpowiednie instytucje publiczne,
- Budowa nowych wież i platform widokowych w miejscach tradycyjnie wykorzystywanych do wypasu owiec,
- Wykreowanie nowego działania np. pt. „Wsparcie zbiorowego wypasu owiec, bydła i koni na obszarach Natura 2000” oraz „Wsparcie zbiorowego wypasu przeżuwaczy na innych obszarach objętych ochroną prawną” (np. w Parkach Narodowych, obszarach chronionego krajobrazu itd.),
- Wsparcie odnowy pogłównia owiec przez zwiększenie dopłat do owiec matek (w projektach WPR 2014–2020 występuje możliwość wsparcia takich działań). Konieczne jest lobbowanie korzystnych rozwiązań oraz uczestnictwo reprezentantów województwa małopolskiego w gremiach podejmujących wiążące decyzje,
- Zaproponowanie i lobbowanie wyższych płatności do wybranych pakietów rolnośrodowiskowych np. dla pakietu – utrzymywanie zachowawczych ras zwierząt, tradycyjnych odmian roślin,
- W zapisach dotyczących rejestracji i wsparcia finansowego grup producenckich należy wprowadzić specjalne zapisy dotyczące tworzenia grup producenckich, których celem jest: „zbiorczy/wspólnotowy wypas przeżuwaczy, pozyskiwane mleko, jego przerób i sprzedaż serów”,
- Inwentaryzacja polan górskich wykorzystywanych w przeszłości do wypasu owiec i powrót do pasterskiego ich użytkowania,
- Przygotowanie katalogu wzorcowych obiektów związanych z gospodarką pasterską w górach,
- Wsparcie rozwoju i szeroka promocja przetwórstwa mięsa i mleka owczego stwarzającego możliwości rozwoju oferty Agro- i ekoturystycznej regionu,
- Hodowla zachowawcza rodzimych ras owiec, bydła, koni i kóz,
- Finansowe wsparcie programu badania użytkowości mlecznej i genetycznego doskonalenia pogłównia owiec i kóz (m.in. selekcja zwierząt na większą wydajność mleczną i mięsną).

Wymiar terytorialny priorytetu

Proponowanie działania będą dotyczyć przede wszystkim **obszarów górskich i pogórskich**, w których stan populacji bydła i owiec (w tym ras miejscowych) jest dość liczny. **Rekomendowanymi podmiotami**, do których powinno trafiać wsparcie **będą gospodarstwa rolnicze położone w południowej części województwa**. Ponadto **wypas owiec** oraz **bydła** powinien być wspierany **na nieużytkach, gruntach odłogowanych, budowlach wodnych, terenach rekreacyjnych i sportowych** oraz w **rezerwach przyrody i parkach krajobrazowych oraz narodowych**. Działania **informacyjne** oraz **promocyjne** mają **charakter horyzontalny** i dotyczą całego **województwa** oraz w uzasadnionych przypadkach kraju.

Ważni partnerzy

Inicjatywa wymaga wsparcia przez różnorodne instytucje, wśród których należy wymienić: agencje płatnicze (**ARiMR, ARR**), **Izba Rolnicza, Rolnicze związki zawodowe (np. ZRKiOR), Polski Związek Owczarski, Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz, Służba rolna (MODR, CDR)**, jak również Instytucje naukowe. W działania powinny się włączać również lokalne organizacje oraz stowarzyszenia (np. LGD) i właściciele gospodarstw rolnych. **Bar-dzo ważną rolę będą pełnić władze samorządowe oraz jednostki badawczo-naukowe**, które będą odpowiedzialne za przygotowanie oraz lobowanie korzystnych zapisów odnośnie wysokości oraz zakresu instytucjonalnego wsparcia owczarstwa (np. w ramach środków „unijnych”)

4.3.4. Wsparcie pszczelarstwa oraz gospodarki pasiecznej

Opis priorytetu

Pszczelarstwo jest ważną dziedziną działalności gospodarczej. Chów pszczół dostarcza z jednej strony **cenne ze względu na wartości odżywcze i zdrowotne produkty pszczele** z drugiej **wpływa na właściwą bioróżnorodność środowiska naturalnego** oraz **zapewnia odpowiednie plony roślin**. Szacuje się, że **1/3 produkcji wytwarzanej w rolnictwie jest zasługą pszczół i dziko żyjących owadów zapylających**, z którymi to pszczoły stanowią jedno z ogniw równowagi ekologicznej. **Zwiększają one plony owoców i nasion roślin entomofilnych stąd głównym celem działania jest utrzymanie stanu pogłowia pszczół gwarantującego pokrycie zapylania roślin**.

Pszczelarstwo małopolskie, aczkolwiek ilościowo dobrze rozwinięte, wymaga nakładów finansowych na **modernizację i restrukturyzację** w zakresie dostosowania do wymogów **Unii Europejskiej**. W szczególności dotyczy to zagwarantowania najwyższej jakości pozyskiwanych produktów pszczelich.

Proponowane działania

- Finansowe wsparcie ochrony pszczoły miodnej przed zatruciami i zagrożeniami epidemiologicznymi,
- Podnoszenie świadomości rolników odnośnie szkodliwości niektórych zapraw nasiennych, oraz środków ochrony roślin toksycznych dla pszczoły miodnej,
- Inicjowanie prac/badań naukowych mających na celu zwiększenie gamy środków skutecznie zwalczających warrozę, nosewę i zgnilca złośliwego, jak również zarejestrowanie preparatów służących do humanitarnego usypiania rodzin pszczelich nie rokujących na skuteczne wyleczenie,
- Organizacja programu szkoleń z zakresu pszczelarstwa (finansowane ze środków UE),
- Wspieranie tworzenia pokazowych i szkoleniowych gospodarstw pasiecznych (powinny one być również włączane w ofertę ekoturystyczną województwa),
- Zaproponowanie nowych zasad i reguł dotyczących zasad higieny w gospodarstwach pasiecznych zorientowanych na sprzedaż bezpośrednią – lobbing mniej restrykcyjnych zasad dla gospodarstw z mniejszą liczbą pni,
- Wprowadzenie zmian w kryteriach wsparcia właścicieli pasiek, tak aby było możliwe uzyskanie dofinansowania na założenie pasieki, stanowiącej działu specjalne produkcji rolnej przy zwolnieniu z wymogu posiadania ziemi – zmiana zasad udzielania pomocy przez Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Wspieranie modernizacji gospodarstw pasiecznych (lobbowanie obniżenia wymagań dotyczących minimalnej liczby pni uprawnionych do wsparcia środkami ARR; skierowanie środków pomocowych na wymianę plastrów i odnowienie pogłowa pszczół; dopłaty do żywej, przezimowanej rodziny),
- Kreowanie popytu na produkty pochodzenia pszczelego (promocja produktów pszczelich, propagowanie spożycia produktów pszczelich, promowanie i wspieranie wprowadzenia na większą skalę produktów pszczelich do medycyny – szkolenia w zakresie marketingu produktów pszczelich,
- Wspieranie rozwoju oświaty rolniczej – wydanie dla rolników przewodnika i zwiększenie liczby szkoleń na temat dobrej praktyki rolniczej w ochronie roślin,
- Wspieranie badań dotyczących eksponowania skutków oddziaływania współczesnej cywilizacji na populację zapylaczy.

Wymiar terytorialny priorytetu

Działania wspierające **obejmować** będą **obszar całego województwa**, gdyż **pszczoły** są tu niezbędne dla zapewnienia możliwości rozwoju wielu działalności produkcji roślinnej, w tym **sadowniczej i warzywniczej**. Podtrzymanie i rozwój ilościowy i jakościowy **pasiek pszczelich** ma, także na celu produkcję miodu i innych pożytków pszczelich i ich komercjalizację na **rynkach lokalnych i ponadlokalnych**.

Ważni partnerzy

Realizacja zaplanowanych działań będzie możliwa przy dużym zaangażowaniu szeregu organizacji oraz instytucji okołorolniczych. Część z działań, głównie w zakresie tworzenia oraz lobbowania korzystnych zapisów dla rozwoju niewielkich gospodarstw pasiecznych powinna być podejmowana przez **władze samorządowe, organizacje pszczelarskie** (regionalne oraz lokalne organizacje zrzeszone w Polskim Związku Pszczelarskim) oraz **instytucje badawczo-naukowe**. Wiodącą rolę będą pełniły: agencje płatnicze, tj. **ARiMR oraz ARR**. Wśród ważnych partnerów należy również wymienić: **Izbę Rolniczą, MODR, CDR** i inne organizacje regionalne/lokalne mające w swoich celach statutowych wsparcie rozwoju pszczelarstwa.

4.3.5. Wsparcie rozwoju rybactwa śródlądowego

Opis priorytetu

Historia **chovu i hodowli ryb** w stawach ziemnych w województwie małopolskim, **sięga początków naszej państwowości**. Mimo, iż na przestrzeni stuleci metody chovu ryb podlegały stałemu doskonaleniu jednak zachowały swój tradycyjny charakter. Wydaje się, że obecnie gospodarka rybacka nie może bazować tylko i wyłącznie na odłowieniu i sprzedaży ryb. Musi ona również **chronić populację ryb, niwelując skutki negatywnego oddziaływania człowieka na ekosystem wodny** oraz pełnić bardzo **ważne funkcje środowiskowe**. **Zbiorniki wodne** są ostoją wielu **cennych gatunków roślin** oraz **zwierząt**, a ponadto odgrywają ogromną rolę w retencjonowaniu wody, oczyszczaniu jej oraz stanowią istotny element krajobrazu.

W dobie niekorzystnych zmian koniunktury gospodarczej oraz konieczności realizowania wielu **zobowiązań środowiskowych w województwie małopolskim** dużą szansę dla rybactwa widzi się w komercjalizacji tego sektora oraz zwiększeniu pozaprodukcyjnych przychodów gospodarstw rybackich. W celu uzyskania **rozwaju akwakultury** należy między innymi **zwiększać wielofunkcyjność gospodarstw rybackich** (produkcja rybacka, ochrona środowiska, ekoturystyka, wędkarstwo), **zintegrować akwakulturę z programami rozwoju terenów wiejskich**, promować retencjonowanie wody i zachowanie bioróżnorodności organizmów wodnych.

Rozwój rybactwa może następować poprzez **intensywną promocję cieków rzecznych** oraz innych akwenów, jako miejsca dogodnego dla turysty. W ten sposób możliwe jest **generowanie dodatkowych dochodów z wynajmu pokoi, sprzedaży posiłków** itp.

Proponowane działania:

- Podjęcie działań polegających na renaturalizacji zdegradowanych cieków rzecznych (zwłaszcza obudowanych płytami betonowymi),
- Przeprowadzanie rzetelnych kontroli odłowów i zarybień oraz tworzenie miejsc tarliskowych dla gatunków zagrożonych wyginięciem,
- Podjęcie działań mających na celu udroźnienie rzek – umożliwienie swobodnej wędrówki ryb,
- Wsparcie projektów dostosowujących zdolności i warunki produkcyjne w obiektach chowu i hodowli ryb do przewidywanych potrzeb rozwijającego się rynku rybnego oraz rybołówstwa rekreacyjnego,
- Wsparcie tradycyjnych form prowadzenia chowu i hodowli ryb, które przyczyniają się do zachowania wartości krajobrazu i ochrony zasobów przyrodniczych, rozwoju i modernizacji obiektów akwakultury,
- Wspieranie rozwoju systemów sprzedaży bezpośredniej produktów rybactwa oraz stworzenie i wypromowanie lokalnych systemów potwierdzających ich jakość,
- Zainicjowanie produkcji **organicznych produktów rybnych** oraz pomoc wybranym producentom w uzyskaniu ekologicznych certyfikatów, które pomogą im lepiej sprzedawać ich produkty,
- Wsparcie rozwoju nowoczesnych i ekologicznych gospodarstw pstrągowych wzbogacających ofertę agroturystyczną,
- Wygenerowanie środków na pomoc dla gospodarstw, które znalazły się w ciężkiej sytuacji z powodu inwazji chorób,
- Organizacja doradztwa w zakresie pozyskiwania środków na budowę, przebudowę, remont, adaptację obiektów działalności rybackiej,
- Stworzenie bazy kulturalnej i rekreacyjnej dla mieszkańców i turystów – organizacja „rybnych” imprez kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych, szkoleń oraz warsztatów,
- Wsparcie rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych gospodarstw rybackich, rozwój agro oraz ekoturystyki i innych form wypoczynku,
- Promocja walorów zdrowotnych spożycia ryb w ciągu całego roku, stworzenie systemu promocji rodzimych gatunków ryb (pstrąg, karp) oraz budowanie pozytywnego wizerunku produktów lokalnych,
- Promocja wędkarstwa i innych aktywnych form spędzania czasu nad wodą. Wędkarstwo kreuje liczne tzw. korzyści zewnętrzne, czyli korzyści odnoszone przez osoby i podmioty nie zajmujące się bezpośrednio gospodarką rybacką i wędkowaniem, ale np. turystyką, handlem czy gastronomią na terenach odwiedzanych przez wędkarzy,

- Nawiązanie współpracy z lokalnymi mediami i stworzenie kampanii promocyjnej nt. zachowania różnorodności biologicznej i chronionych gatunków ryb lub innych organizmów wodnych (poprzez audycje radiowe, artykuły prasowe itp.).
- Uzupelnienie wiedzy o stanie ichtiofauny Małopolski,

Wymiar terytorialny priorytetu

Proponowane **działania wspierające** obejmować będą **tereny, w których wody stojące** (głównie stawy) **stanowią znaczący udział w wodach powierzchniowych**. Działania wspierające służyć będą podtrzymaniu i rozwojowi **profesjonalnej produkcji ryb** w stawach i innych zbiornikach wodnych.

Ważni partnerzy

Nakreślone priorytety będą realizowane przez władze samorządowe we współpracy z **Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwem Środowiska, Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa** oraz instytucjami badawczymi (Instytut Rybactwa Śródlądowego, UR w Krakowie). Istotną rolę będą odgrywać również lokalne organizacje, w tym stowarzyszenia/towarzystwa „rybackie” oraz Lokalne Grupy Działania. Działania dotyczące promowania funkcji rekreacyjnej zbiorników wodnych, w tym rozwój wędkarstwa powinny być podejmowane m.in. przez instytucje turystyczne czy też związki wędkarskie (np. Okręgowy Związek Wędkarstwa).

4.4. Kształtowanie struktury agrarnej oraz porządkowanie przestrzeni wiejskiej – cel szczegółowy IV

Od wieków cechą charakterystyczną, a zarazem **słabością małopolskiego rolnictwa** jest jego **nadmierne rozdrobnienie agrarne**. Z uwagi, że ziemia jest dobrem wykazujących szereg cech szczególnych, instytucje państwowe poprzez odpowiednie ustawodawstwo starają się chronić rolniczą przestrzeń produkcyjną i stwarzać warunki do jej jak najlepszego wykorzystania. Dotyczy to nie tylko dążenia do **racjonalizacji rolniczych struktur i poprawy konkurencyjności rolnictwa**, ale także **kreowania krajobrazu** zgodnie z paradygmatem zrównoważonego rozwoju.

Działania wdrażane w **województwie małopolskim** powinny zatem zmierzać do **zapewnienia właściwych proporcji** elementów **naturalnych i antropogenicznych** w celu zaspokojenia potrzeb mieszkańców w zakresie warunków bytowych, pracy i rekreacji, a także ochrony cennych krajobrazów.

REALIZACJA CELU SZCZEGÓŁOWEGO BĘDZIE NASTĘPOWAĆ POPRZEZ WDRAŻANIE NASTĘPUJĄCYCH PRIORYTETÓW:

- *Wsparcie scalenia gruntów rolnych,*
- *Przeciwdziałanie utracie gruntów rolnych,*
- *Ochrona krajobrazu kulturowego.*

4.4.1. Wsparcie scalenia gruntów rolnych

Opis priorytetu

Narzędzie porządkujące przestrzeń, jakim jest **scalanie gruntów**, prowadzi do pożądanych **zmian strukturalnych** pod warunkiem, że wdrażane jest systematycznie i stanowi trwały element długookresowej polityki **Samorządu Województwa**. Prace scaleniowo-wymienne prowadzone kompleksowo, połączone nierozdzielnie z **zagospodarowaniem poscaleniowym**, służą wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich. Oprócz **tworzenia korzystniejszych warunków gospodarowania w rolnictwie**, dają szansę mieszkańcom na **poprawę jakości życia na wsi**, umożliwiają **rozwój lokalny** dostosowany do aktualnych potrzeb i oczekiwań mieszkańców i użytkowników tej przestrzeni, uwzględniając przy tym **potrzebę ochrony zasobów środowiska naturalnego i kulturowego**.

Osiągnięcie tego kierunku rozwoju możliwe będzie głównie w drodze **właściwego zagospodarowania przestrzennego i użytkowania terenów**. W sytuacji **ogromnego rozdrobnienia agrarnego Małopolski** podstawowym instrumentem będą tu **scalenia gruntów**, pozwalające na szeroką ingerencję w struktury agrarne celem realizacji wielu wyzwań – tak rolniczych, jak i pozarolniczych. **Scalenia gruntów** muszą być elementem szerszej całości, obejmując cały kompleks aspektów: **stosunki własnościowe, układy przestrzenne, aspekty krajobrazowe, obszar wsi** (zabudowa), **tereny chronione** i inne. Istotną rolę odgrywa, przy tym **polityka spójności**, wdrażana m.in. **w ramach regionalnych programów operacyjnych**.

Proponowane działania:

- Wskazanie obszarów o priorytetowych potrzebach w zakresie prowadzenia prac scaleniowo – wymiennych, uwzględniając istniejący stan zainwestowania obszaru, strukturę obszarową i żywotność ekonomiczną gospodarstw wraz z właściwymi prognozami, w celu dostosowania struktury przestrzennej obszarów wiejskich do potrzeb organizacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz wiejskich jednostek osadniczych,
- Stworzenie wydolnego modelu kompetencyjnego poszczególnych organów w procesie scaleniowym oraz wydolnego modelu prawnego wynikającego z ustawy o scaleniu i wymianie gruntów oraz rozporządzenia dotyczącego PROW 2014–2020,
- Dostosowanie przypisanych w ustawie kompetencji do aktualnego ustroju prawnego: beneficjentem scalenia – wójt (gmina), prowadzącym scalenia – marszałek województwa,
- Zmiana definicji scalenia gruntów, jako instrumentu rozwoju obszarów wiejskich, a nie tylko rolnictwa,
- Wprowadzenie zapisów (i ich wdrażanie) o nierozdzielności procesu geodezyjno-technicznego postępowania z zagospodarowaniem scaleniowym,
- Systematyczna przebudowa wojewódzkich biur geodezji i terenów rolnych w administrację urzędniowo-rolną, nadzorującą całość prac z zakresu rozwoju obszarów wiejskich,

- Integracja scalania i wymiany gruntów, racjonalnego gospodarowania zasobami wodnymi oraz odnowy i rozwoju wsi. Niezbędnym jest połączenie tych działań w przyszłym okresie programowania 2014–2020, tak, aby mogły być one realizowane kompleksowo w ramach poszczególnych postępowań,
- Wprowadzenie zasady (oraz jej bezwzględne wdrażanie), że podstawowym narzędziem porządkowania przestrzeni jest proces scalenia i wymiany gruntów: od koncepcji, projektu technicznego do realizacji zagospodarowania obszarów scalanych,
- Przeprowadzanie akcji informacyjnych i szkoleń dla rolników i władz lokalnych.

Wymiar terytorialny priorytetu

Duże potrzeby z zakresu prac scaleniowych w województwie małopolskim sprawiają, iż działania te powinny być realizowane na terenie większości gmin, przy czym w pierwszej kolejności powinny one dotyczyć gmin przebiegających równoleżnikowo (na wysokości miasta Krakowa) z zachodu na wschód badanego regionu. Ponadto prace powinny następować w gminach, sołectwach położonych w niedalekiej odległości od lokalnych centrów rozwoju. Szczegółowe lokalizacje zostaną wskazane po dokładniejszej analizie potrzeb scaleniowych.

Ważni partnerzy

Za realizację scaleń gruntów w Małopolsce odpowiedzialne (bezpośrednio lub pośrednio) będą następujące instytucje: **władze samorządowe** (Urząd Marszałkowski, Urząd Wojewódzki, starostwa powiatowe), **Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Wojewódzkie Biura Geodezji i Terenów Rolnych** (Krakowskie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Krakowie – KBGiTR oraz Małopolskie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Tarnowie – MBGiTR), Ważną rolę będą odgrywać również jednostki naukowe, które powinny czynić starania w celu korzystnych zmian ustawodawstwa oraz wskazać obszary najpilniejszych prac scaleniowych

4.4.2. Przeciwdziałanie utracie gruntów rolnych

Opis priorytetu

W ostatnich latach w województwie małopolskim na znaczeniu przybiera kwestia utrzymania i poprawy jakości bazy produkcyjnej rolnictwa. Badania dotyczące zmian sposobów użytkowania gruntów wykazały, iż w okresie 1987–2010 sukcesyjnie zmniejszała się powierzchnia użytków rolnych na korzyść terenów leśnych oraz zurbanizowanych. Zaniechanie użytkowania rolniczego na części obszarów przyczyniało się początkowo do powstawania nieużytków, które następnie zamieniły się w grunty leśne.

Porzucanie gruntów rolnych wiąże się jednak nie tylko ze zwiększaniem lesistości, ale również ubożeniem biocenoz oraz coraz częściej obserwowanym rozpowszechnianiem się roślin obcego pochodzenia (np. nawłocie, czy też barszcz Sosnowskiego). Procesy te zwłaszcza

w momencie, gdy nie są kontrolowane należy ocenić negatywnie. Przyczyniają się one do niszczenia krajobrazu oraz wpływają na obniżenie samowystarczalności żywnościowej województwa.

Zgodnie z nowymi wyzwaniami WPR na lata 2014–2020 **konieczne jest zachowanie bezpieczeństwa żywnościowego oraz ochrona środowiska**. Kluczowe znaczenie ma więc utrzymywanie gruntów w dobrej kulturze rolnej, służące zachowaniu ich w gotowości do produkcji.

Z uwagi, iż obecnie brak jest wyraźnych impulsów do zwiększania poziomu i intensywności produkcji (zapisy ustawodawstwa UE) jednym ze sposobów racjonalnego wykorzystania potencjału rolnictwa jest zagospodarowanie na cele energetyczne, tej części gruntów, która nie jest wykorzystywana na cele produkcji żywności. Działania takie będą również przyczyniać się do odzyskania potencjału rolniczego gruntów odłogowanych.

Proponowane działania

- Inwentaryzacja gruntów rolnych nieużytkowanych rolniczo z uwzględnieniem ich potencjalnych funkcji (rolniczych i pozarolniczych),
- Wypracowanie rozwiązań legislacyjnych (dla gruntów o różnej formie własności) pozwalających na wyegzekwowanie od użytkowników gruntów rolnych utrzymywania ich w dobrej kulturze rolnej,
- Stworzenie instrumentów prawnych pozwalających na pozyskiwanie biomasy rolniczej z terenów niezagospodarowanych rolniczo (jednostką uprawnioną mogłaby być gmina/powiat lub spółki komunalne),
- Wspieranie tworzenia lokalnych (np. komunalnych) przedsięwzięć mających na celu organizację skupu biomasy oraz jej przetwarzanie,
- Analiza wydajności energetycznej poszczególnych typów biomasy uzyskiwanej w wyniku oczyszczania gruntów rolnych,
- Poszukiwania i zaproponowanie najefektywniejszej technologii przetwarzania biomasy na cele energetyczne z wykorzystaniem technologii innowacyjnych,
- Stworzenie w kilku sołectwach/gminach pilotażowego programu pozyskiwania biomasy z odłogów oraz jej przetwarzania na energię,
- Przygotowanie propozycji wykorzystania zebranej biomasy, w tym przedstawienie oraz zarekomendowanie wybranym instytucjom publicznym (szkoły, szpitale, obiekty sportowe, obiekty użyteczności publicznej) technologii umożliwiającej jej spalanie lub inny proces prowadzący do pozyskiwania energii,
- Organizowanie spotkań na szczeblu lokalnym w celu promowania inicjatywy odzysku gruntów rolnych, w tym prezentacja możliwości związanych z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii.

Wymiar terytorialny priorytetu

Postulowane **działania** dotyczą przede wszystkim **gmin położonych w bliskim sąsiedztwie miast oraz zlokalizowanych w południowej części województwa**, w tym szczególnie **obszarów górzystych, obszarów objętych siecią NATURA 2000**, jak również innych terenów objętych formami różnego rodzaju prawnej ochrony. Zostaną one wytypowane po przeprowadzeniu inwentaryzacji gruntów rolnych oraz zabranianiu informacji dotyczących możliwości zakupu lub dostosowania przez **JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO** urzędzeń do konwersji biomasy w ciepło lub energię. Część działań ma **charakter horyzontalny** (np. akcje promocyjne) i dotyczą one całego województwa.

Ważni partnerzy

Realizacja omawianego priorytetu **wymaga działań systemowych**, przy aktywnym **zaangażowaniu wszystkich instytucji publicznych (począwszy od ministerstw ds. rolnictwa, środowiska oraz rozwoju regionalnego aż po jednostki lokalne)**. Duże znaczenie będą mieć: **Urząd Marszałkowski, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Małopolska Izba Rolnicza**, jak również **jednostki badawczo-naukowe, samorządowe** oraz inne organizacje mające w celach statutowych rozwój odnawialnych źródeł energii. Ważną rolę będą również pełnić lokalni przedsiębiorcy.

4.4.3. Ochrona krajobrazu kulturowego

Opis priorytetu

Krajobrazy kulturowe Małopolski są uznawane i rozpoznawane nie tylko w kraju ale również w całej **Europie**. Stanowią one mocny wyraz regionalnej tożsamości i tym samym istnieje potrzeba ochrony rodzimego dziedzictwa. **Powszechnie krytykowane rozdrobnienie gospodarstw**, urozmaicona rzeźba terenu oraz tradycyjne metody produkcji z punktu widzenia jakości krajobrazu kulturowego **rosną do rangi dużego atutu Małopolski**. Warto bowiem zauważyć, że to właśnie dzięki rozdrobnionemu rolnictwu powstał charakterystyczny, niezwykle barwny i malowniczy krajobraz kulturowy małopolskiej wsi.

Różnorodność upraw prowadzonych na niewielką skalę w powiązaniu z urozmaiconą rzeźbą terenu oraz zadrzewieniami śródpolnymi sprzyja zachowaniu **bioróżnorodności użytkowanych** przez człowieka cennych agroekosystemów polowo – łąkowych. Zachodzące w ostatnich latach zmiany w rolnictwie przyczyniają się do nasilającej się **deformacji cennych struktur przestrzennych poprzez niewłaściwe lokalizacje** oraz **sposoby użytkowania terenów** (również poprzez porzucanie uprawy gruntów).

Nowe podejście do zarządzania rolniczą przestrzenią produkcyjną, wskazuje na **potrzebę odejścia od protekcjonizmu, opartego na ujęciu sektorowym** (w odniesieniu do rolnictwa) na rzecz **systemowego zarządzania krajobrazem**. Oznacza to nie tylko **zarządzanie zasobami**, ale też **integrację procesów** w ramach planowania przestrzennego. W myśl tej **koncepcji zachowanie cennych zasobów historycznych, przyrodniczych i kulturowych Małopolski** wymaga podejmowania **działań organizacyjnych na znaczną skalę, jak również wykorzystania odpowiednich narzędzi formalno – prawnych**. W niniejszym programie szczególnie znaczenie przypisują się **dziedzictwu przyrodniczemu oraz dorobkowi kultury rolnej**.

Proponowane działania

- Identyfikacja, weryfikacja i kwalifikacja krajobrazów kulturowych Małopolski, szczególnie w obszarach chronionych przyrodniczo,
- Przygotowanie wniosków o utworzenie i wdrożenie projektów planów ochrony parków kulturowych,
- Wypracowanie oraz wdrożenie metodyki tworzenia typologii krajobrazów wiejskich (przykład typologii przedstawiono w Załączniku do *Programu*),
- Większe wsparcie gospodarstw tradycyjnych pełniących funkcje kulturowe (np. poprzez zwiększenie finansowania w ramach programów rolnośrodowiskowych),
- Wprowadzenie zapisów (w stosownych dokumentach), że w ramach prac scaleniovych obligatoryjne jest pełne uwzględnienie przedsięwzięć dla ochrony i kształtowania środowiska i krajobrazu, w tym zasobów wodnych,
- Uwzględnienie zasad ładu przestrzennego w postępowaniu scaleniovym, zarówno w rolniczej przestrzeni produkcyjnej, jak i na terenach wiejskich jednostek osadniczych,
- Wykorzystywanie skansenów jako atrakcji turystycznych i ośrodków kulturowych, ochrona najcenniejszych obiektów „in situ” oraz rozwój muzeów typu skansenowego, w tym tzw. „żywych skansenów”,
- Podniesienie konkurencyjności małopolskiej oferty ekoturystycznej przez wspieranie folkloru i zanikających zawodów, a także ochronę tradycyjnych form gospodarowania (szczególnie na terenach górskich – np. przez utrzymanie hal szczytowych i wysokich pastwisk oraz wsparcie chowu stadnego owiec, bydła, koni i kóz),

- Ochrona i konserwacja zabytkowych parków, ogrodów, terenów zieleni oraz układów architektonicznych, budowli i założeń krajobrazowych,
- Szeroko pojęta promocja małopolskich krajobrazów kulturowych, np. poprzez przeprowadzenie konkursu i zorganizowanie wystawy prac studentów Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej pt. „Zagroda w krajobrazie kulturowym Małopolski” (promocja form budownictwa zagrodowego charakterystycznych dla regionu),
- Promocja idei ochrony krajobrazów kulturowych.

Wymiar terytorialny priorytetu

Postulowane **działania** dotyczą przede wszystkim **gmin wiejskich zlokalizowanych w południowej części województwa**, w tym szczególnie **obszarów górzystych, obszarów objętych siecią NATURA 2000**, jak również innych terenów objętych formami różnego rodzaju prawnej ochrony. W celu uzyskania **synergii działań** powinny one być podejmowane również na terenach gdzie powstawać będą **specjalne szlaki kulinarne, modelowe gospodarstwa ekologiczne, agroturystyczne** i inne **atrakcje ekoturystyczne**. Część działań ma **charakter horyzontalny** (np. akcje promocyjne) i dotyczą one całego województwa.

Ważni partnerzy

Realizacja wymienionych działań będzie następować, przy (bezpośrednim lub pośrednim) zaangażowaniu szeregu Instytucji, w tym: **władz samorządowych** wszystkich szczebli, **Narodowego Instytut Dziedzictwa, Generalnej oraz Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, Instytutu Ochrony Środowiska, Ministerstwa Środowiska, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Wojewódzkich Biura Geodezji i Terenów Rolnych**. Ponadto ważną rolę będą pełnić jednostki naukowe, organizacje pozarządowe (np. LGD) oraz inne jednostki.

5. UWAGI KOŃCOWE

Aby nie zawieść aspiracji i zaufania społeczeństwa administracja samorządowa i państwowa, a także organizacje partnerskie i środowiska naukowe stają przed wyzwaniem spełnienia społecznej misji wobec wspólnoty mieszkańców województwa małopolskiego. Realizacja tej misji wymaga w szczególności woli efektywnej współpracy pomiędzy ugrupowaniami politycznymi, władzami państwowymi i samorządowymi, a także organizacjami społecznymi.

Sukces realizacji wskazanych w opracowaniu „*Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce*” działań zależeć będzie od akceptacji przez regionalne struktury administracyjne oraz lokalną społeczność kierunków, celów i działań oraz oparcia tego dokumentu na rzeczywistych potrzebach i aspiracjach społeczeństwa.

Partnerstwo w ramach podjętej inicjatywy winno stać się szansą do integracji różnych środowisk i instytucji, których współpraca w zakresie zrównoważonego rozwoju małopolskiej wsi była dotąd marginalna. Inspiracją do pełnego zaangażowania powinna wyprzedzać świadomość, że przyszłe pokolenia ocenią obecnych animatorów życia politycznego, społecznego i gospodarczego z determinacją i skutecznością podjętych działań na miarę realnych zagrożeń i istniejących wyzwań.

Opracowanie stanowi propozycję działań, które wydają się być zasadne do podjęcia w najbliższych latach tj. w nowej projekcji wsparcia wsi i rolnictwa w latach 2014–2020. Przedstawiony w sposób syntetyczny materiał stanowi realny koncepcyjny wkład, ale i zapewne stanowić będzie inspirację do szerszej wieloaspektowej i wielośrodowiskowej dyskusji dotyczącej wspierania rozwoju sektora rolnego i wsi z uwzględnieniem interesów poszczególnych rejonów Małopolski.

SPIS WYKRESÓW

Rysunek 1.	Osie priorytetowe Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013	16
Rysunek 2.	Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi I „Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego”	18
Rysunek 3.	Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi II „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich”	19
Rysunek 4.	Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi III „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej”	21
Rysunek 5.	Działania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 w ramach Osi IV „LEADER”	22
Rysunek 6.	Cele szczegółowe Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce”	25
Rysunek 7.	Powiązanie Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” z wybranymi opracowaniami strategiczno-planistycznymi	26
Rysunek 8.	Powiązanie celów Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce” z wybranymi dokumentami strategiczno-planistycznymi	26
Rysunek 9.	Struktura Programu „Gospodarcze aspekty rolnictwa w Małopolsce”	28

Publikacja sfinansowana ze środków Województwa Małopolskiego.

Opracowanie materiałów źródłowych sfinansowane przez Województwo Małopolskie przy udziale środków projektu "Produkt Lokalny Małopolska" realizowanego dzięki wsparciu Szwajcarii w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

